

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Kristýna Merthová

Básník František Daniel Merth

Poet František Daniel Merth

2015

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.

Poděkování:

Srdečně děkuji Prom. fil. Vratislavu Färberovi, doc. PhDr. Jaroslavu Medovi, CSc., a Mgr. Antonínu Petruželkovi za zapůjčení básnických sbírek a poskytnuté informace, zaměstnancům Literárního archivu Památníku národního písemnictví za vstřícné přijetí a ochotnou pomoc a manželům Věře a Stanislavu Maryškovým za milé setkání, osobní svědectví a vzpomínky. Velký dík patří doc. PhDr. Janu Wiendlovi, Ph.D., za trpělivost a cenné rady při vzniku této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 5. května 2015

.....

Kristýna Merthová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá básnickým dílem katolického kněze Františka Daniela Mertha. Stručně charakterizuje básníkův život a představuje sbírky publikované oficiální cestou či vydané vlastním nákladem v podobě bibliofilských tisků z hlediska okolností vzniku, veršové a rýmové kompozice, strofického uspořádání, témat, motivů, popř. určitých lexikálních zvláštností. V práci byla využita Merthova korespondence s Jaroslavem Medem, Věroslavem Mertlem, Zdeňkem Kalistou a další archivní materiály.

Klíčová slova: Merth, František Daniel, spirituální, čistá, poezie, lyrika, 20. století

Abstract

This bachelor thesis focuses on the poetry of the Catholic priest František Daniel Merth. It briefly describes the poet's life and deals with his collections either published officially or self-published in the form of bibliophilic editions. Attention is paid to their origination, verse and rhyme structure, strophic form, themes, motifs and – in some cases – to certain lexical peculiarities. Merth's correspondence with Jaroslav Med, Věroslav Mertl and Zdeněk Kalista is used in the thesis as well as other archive materials.

Keywords: Merth, František Daniel, spiritual, pure, poetry, lyric, 20th century

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Život Františka Daniela Mertha.....	8
3. Básnické dílo.....	14
3.1 Počátky tvorby.....	18
3.2 60. léta.....	21
3.2.1 Nokturny (1966).....	21
3.2.2 Peníz Kallitropé (1967).....	22
3.2.3 Den Madian (1968).....	24
3.2.4 Kahany (1969).....	27
3.2.5 Na jihu království (1969).....	29
3.2.6 Orančina píseň (1970).....	31
3.3 70. a 80. léta.....	34
3.3.1 Ne krví býků (1974).....	36
3.3.2 Sedm písní (1976).....	38
3.3.3 Křížová cesta (1979).....	42
3.3.4 Zápisy (1988).....	45
3.4 Tvorba po roce 1989.....	48
3.4.1 Zápisy omega (1991).....	48
3.4.2 Zápisy z Malaú (1992).....	50
3.4.3 Zápisy ze zimy (1993).....	51
3.4.4 A zůstává domov (1994).....	52
3.4.5 Horský triptych (1994).....	53
3.4.6 Malé hory (1995).....	55
4. Závěr.....	57
5. Použitá literatura.....	58
5.1 Poezie F. D. Mertha.....	58
5.1.1 Básnické sbírky.....	58
5.1.2 Merthovy příspěvky ve sbornících.....	61
5.2 Další literatura.....	61
5.2.1 Knižně.....	61
5.2.2 Časopisecké a novinové příspěvky.....	64
5.2.3 Elektronické zdroje.....	65
5.2.4 Rozhlasové a televizní pořady.....	66
6. Obrazová příloha.....	I

1. Úvod

Tato bakalářská práce si klade za cíl přiblížit dílo jihočeského básníka Františka Daniela Mertha. Merthovy sbírky, mající často podobu bibliofilii tištěných vlastním nákladem, jsou v knihovnách zastoupeny sporadicky a je třeba hledat je spíše v okruhu jeho přátel a známých.

V první části věnované stručnému životopisu se soustředíme zejména na fakta zprostředkovaná samotným Merthem v korespondenčním styku. F. D. Merth nemá v LA PNP vlastní pozůstalost, čerpáme proto z fondů Zdeňka Kalisty, Jaroslava Meda a Věroslava Mertla. V pozůstalosti Zdeňka Kalisty je zachováno 236 Merthových dopisů a 25 pohlednic z let 1935–1979 a další materiály, např. básně příkládané k dopisům a některé rukopisy básnických sbírek nebo jejich fragmenty. Fond Jaroslava Meda obsahuje 18 Merthových dopisů z let 1971–1993. V pozůstalosti Věroslava Mertla je uloženo 169 Merthových dopisů z let 1968–1995.¹

Druhou, rozsáhlejší částí představujeme Merthovu tvorbu a pro přehlednost ji dělíme na čtyři období: počátky tvorby, šedesátá léta, sedmdesátá a osmdesátá léta a tvorbu po roce 1989. Díla lze rozdělit podle způsobu zveřejnění na oficiálně vydaná, tištěná bibliofilsky a šířená samizdatem. Samizdatová vydání uvádíme pouze v přehledu, podrobněji se jimi nezabýváme.

U jednotlivých sbírek si všímáme okolností vzniku, veršové a rýmové kompozice, strofického uspořádání, témat, motivů, popř. určitých lexikálních zvláštností.

Před naším zpracováním vznikly o Merthovi dvě diplomové práce.² S odstupem několika let se pokoušíme doplnit další informace z dosud nevyužitých či nově dostupných zdrojů a upřesnit některá z dřívějších tvrzení.

Publikované zdroje uvádíme přímo v textu zkráceným bibliografickým odkazem, elektronické zdroje a archivní materiály v poznámce pod čarou. Pravopis citovaných dopisů upravujeme dle současné normy a doplňujeme chybějící interpunkci. Do básní nikterak nezasahujeme, zcela výjimečně je užito zvýraznění, které signalizujeme vysvětlivkou. Na evidentně vadná znění textu upozorňujeme. Nepojmenované básně označujeme prvním veršem, někdy jej v textu zkracujeme. Latinské citáty přeložil Vojtěch Pelc, není-li uvedeno jinak.

1 Stav fondů k datu 12. 9. 2013.

2 Broučková, Veronika: *Básnická tvorba Františka Daniela Mertha*, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2003.
Toucha, Václav: *Život a básnické dílo Františka Daniela Mertha*, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2006.

Jsme si vědomi, že rozsah naší práce neumožňuje postihnout zvolené téma v úplnosti. Následující kapitoly jsou nutně přehledové a přinášejí omezené množství informací, mohou však dle našeho názoru posloužit k základní orientaci v Merthově tvorbě a snad i jako východisko pro možné podrobnější zpracování.

2. Život Františka Daniela Mertha

František Merth, pokřtěn jménem Jan, se narodil 18. října 1915 v Jindřichově Hradci.³ Otec byl klempířem a matka dělnicí.⁴ Starší bratr⁵ Karel se stal knězem.⁶ Po maturitě v roce 1934 na gymnáziu v Jindřichově Hradci Merth pokračoval studiem českého a francouzského jazyka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Přispíval zde do časopisu *Tvorba*, později do *Akordu*, *Jitra* a *Řádu* (Kořenský 2000/2010: 3). Merthův vztah ke katolicismu byl ovlivněn pobytem na Sušilově koleji a seznámením s Miroslavem Venhodou, pozdějším hudebním skladatelem a dirigentem.⁷ Na letním táboře v Dalečíně u Jimramova se Merth roku 1935 poprvé setkal se Zdeňkem Kalistou.⁸ Celý život mimo dobu věznění si hojně dopisovali. Po čtyřech semestrech strávených v Brně se Merth rozhodl pro studium teologie a přestoupil na bohoslovecký seminář v Českých Budějovicích. Při biřmování 1. 7. 1937 přijal jméno Daniel.⁹ Po vysvěcení na kněze působil v letech 1942–1944 jako kaplan v Pelhřimově. Během války organizoval pro studenty náboženská setkání v Bechyni, Deštné a Želivě (Kořenský 2010: 3). V roce 1944 přestoupil na děkanství v Českých Budějovicích.¹⁰ Roku 1946 mu vyšel pastorační tisk *Snoubencům*, který obsahoval Desatero přikázání určené novomanželům. Duchovní texty psal paralelně s básnickou tvorbou po celý život,¹¹ této oblasti jeho působení se nadále věnovat nebudeme. První básnická sbírka *Refrigerium* Merthovi vyšla roku 1947 v nakladatelství Typos v Brně. 30. září 1948 byl Merth v kostele sv. Mikuláše v Českých Budějovicích zatčen za šíření protistátních letáků a odsouzen na pět let pro úklady o republiku beze zbraně (Putna 1990: 79, 86).¹²

3 Matriční kniha narozených v Jindřichově Hradci 1911–1918, dostupná na matričním úřadě v Jindřichově Hradci, dle ústního svědectví Jiřího Mertha k 17. 6. 2010.

4 Međ, Jaroslav (1998): František Daniel Merth, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (5. 10. 2014).

5 Dva další Merthovi sourozenci zemřeli ještě před jeho narozením (Růžena Anežka, 12. 5.–4. 6. 1907; Jan Josef, 16. 11. 1910–10. 1. 1911). František vyrůstal pouze s bratrem Karlem a rodiči. Digitální archiv, matriční kniha narozených v Jindřichově Hradci 1906–1911, in Státní oblastní archiv v Třeboni, dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/DA?lang=cs&menu=3&id=10191>, snímek 73, 333 (23. 12. 2014).

6 Merth Kalistovi, místo neuvedeno, 14. 10. 1945.

7 Merth Mertlovi, Strašín, 13. 5. 1987.

8 Jejich korespondenční styk pravděpodobně zahájil Merth pohlednicí ze 17. 7. 1935 (Merth Kalistovi, místo neuvedeno, 17. 7. 1935, též Ferklová 2001: 7).

9 „...budete-li mne někdy tisknout, tiskněte pode jménem Daniel, cítím tak tíživě, že zvolené jméno *musí* ustoupit biřmovacímu“ (Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 17. 3. 1937).

10 Merth Kalistovi, Pelhřimov, 6. 7. 1944.

11 Např. po válce krátce spoluredigoval časopis pro homiletiku a katechetiku *Logos*, kde otiskoval vlastní kázání (Trávníček 1993: 4), ke knize *Moje první modlitba* (1993) napsal předmluvu.

12 Merth v rozhovoru s M. C. Putnou: „30. září 1948, když jsem seděl v katedrále ve zpovědnici, bylo to v 7.45, jsem byl zatčen a vrátil jsem se až za pět let“ (Putna 1990: 79).

Trest si odpykával v uhelných pracovních táborech v Dolním Jiřetíně u Mostu a v Libkovicích a v uranovém dole v Horním Slavkově. Na poslední z uvedených pobytů vzpomíná v knize *Družina Teplička* Merthův spoluvězeň Jiří Pokorný, zvaný Ježek:¹³ „Pracovali [Josef Jelínek a F. D. M.] na dolech Koh-i-noor, Kolumbus, Masaryk a Centrum. Zažili ošklivé důlní neštěstí, kdy při náhle vypuklém požáru v šachtě zahynuli tři vězni. Poměry v táboře byly přijatelné, cítili se jako váleční zajatci komunistů a čekali, „až to praskne“. Ale jednoho dne vyvolali bachaři řadu jmen, nástup se všemi věcmi a přes věznici v Mostě byli odesláni na Ústřední tábor v Jáchymově. Tam pobýli pár dnů, napíchali do nich nějaké injekce, prý proti paratyfu a podobně, dostali nová, jáchymovská čísla, a v polovině října 1951, dva dny po hromadném útěku vězňů, v době nejkrutějšího režimu se [Jelínek] s Paterem octl na Dvanáctce.“¹⁴ „Lálík [Jelínek] nás seznámil s Paterem Merthem, který se stal duchovním rádcem družiny a opravdovým bratrem každého z nás. [...] Prostými, ale přesvědčivými slovy na nás přenášel svou úžasnou duchovní sílu a hlubokou víru. Dodával nám naději i odvalu k překonání všeho, co nás ještě čekalo“ (Pokorný 1992: 15, 33, 46). Když Merthovi v roce 1950 zemřel otec, nebylo mu dovoleno zúčastnit se pohřbu.¹⁵ Vězeňské období ovlivnilo Merthovy sbírky *Den Madian* (1968), *Kahany* (1969), *Zápisy z Malaú* (1992) a *Dopisy z dolu Pluto* (1993).

Po propuštění z vězení v roce 1953 se Merth zúčastnil roční brigády v uranových dolech v Příbrami. Zde získal povolení sloužit osobní mši na Svaté hoře u vedlejšího oltáře (Putna 1990: 80). Od roku 1954 bydlel s matkou v Jindřichově Hradci a pracoval ve zdejší továrně na letecké brýle. Byl sledován Státní bezpečností a opakovaně zván na výslechy.¹⁶

Podle svědectví Věroslava Mertla se spolu poprvé osobně setkali v září 1960 (Mertl 1995: 136). Mertl seznámil s Merthem Jaroslava Meda (Med 2007: 161).

V roce 1963 zemřela Merthovi matka.¹⁷ Po pracovním úraze v únoru 1967, kdy Merthovi stroj v továrně usekl dva články levého ukazováku,¹⁸ nastoupil jako vychovatel mládeže v Ústavu sociální péče v Černovicích u Tábora.¹⁹ Zde ho v roce 1969 nedlouho před svou emigrací navštívil Ivan Diviš společně se Zdeňkem Salaquardou (Diviš 2002: 227–228).

13 Merth napsal ke knize předmluvu. Spoluvězni mu dali přezdívku Pater.

14 Tábor č. XII – Dvanáctka.

15 Osobní svědectví manželů Věry a Stanislava Maryškových k 15. 8. 2013.

16 V záznamech Archivu bezpečnostních složek je Merthovo jméno zmíněno čtyřikrát: 7. 8. 1958 pod krycím jménem Jidáš, 2. 4. 1962 pod krycím jménem Vltavský, 12. 5. 1965 bez krycího jména a 10. 9. 1985 pod krycím jménem Kardinál. (Archiv bezpečnostních složek, dostupné z <http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky>; 4. 12. 2014.)

17 Úmrtí oznámení Marie Merthové je uloženo ve fondu Zdeňka Kalisty v LA PNP.

18 Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 28. 2. 1967.

19 Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 13. 4. 1967.

Jak dokládá množství dopisů Kalistovi, Merth toužil po tom být vydáván, ale nakladatelé jeho básně odmítali. Ve druhé polovině šedesátých let objevil Merth možnost publikovat bibliofilsky: „Pan prof. Jež²⁰ mě doporučil grafikovi na Kladně, panu Ciprovi. Napsal jsem mu a odpověděl, že bude-li na tom se zdravím tak jako teď, v létě by mi něco vytiskl.“²¹

Vydávání na vlastní náklady s sebou ovšem přinášelo úskalí v podobě neautorizovaných zásahů do básní ze strany Merthových přátel. Jako příklad uveďme pasáž z dopisu adresovaného Kalistovi, v němž si Merth na takové jednání stěžuje: „Rukopis jsem mu [J. Ciprovi] posílal přes p. prof. Ježe, který tam škrtl některé gramatické nepřesnosti, ovšem porušil se tím rytmus verše. Ještě, že toho není mnoho. Co jsem mohl, když se Cipra dotazoval, to jsem zachránil. Nemohu za to, že např. mně se velmi líbí věta – sníh doflekateř – kdežto p. prof. Ježovi ne.“²²

Kladenský tiskař Josef Cipra vytiskl Merthovi postupně tři sbírky – *Nokturny* (1966), *Peníz Kallitropé* (1967) a *Na jihu království* (1969). Mimo to se podařilo vydat bibliofilie *Den Madian* (1968) a *Kahany* (1969). Roku 1970 stihla ještě v českobudějovickém nakladatelství Růže vyjít *Orančina píseň*, tím ale příznivé období skončilo.

Souběžně s prací v Černovicích působil Merth od února 1969 jako kněz v Českých Budějovicích u biskupa Hloucha.²³ Jeho zásluhou získal v roce 1970 Merth státní souhlas k duchovenské činnosti, v Černovicích dal výpověď a přešel do duchovní správy. 25. srpna 1970 byl přeložen do Strašína (Putna 1990: 80), malé vesnice nedaleko Kašperských hor, kde žil až do své smrti. Jako kněz působil současně i v Albrechticích a Bukovníku (Sucháčková 2000/2010: 24). S pomocí místních opravil zchátralý strašínský barokní kostel i faru. Strašín se díky Merthovi postupně stal kulturním místem, kam za ním jezdilo množství přátel, např. Miloslav Kořenský, Jaroslav Med, Věroslav Mertl, Robert Sak, Ivan Slavík.²⁴ Vzpomínky na jeho působení ve Strašíně shromáždil a uspořádal Ivan Nikl (Nikl 2000/2010).

Vztah k poezii Merth popsal v rozhovoru se Zdeňkem Salaquardou: „Nedovedu si svůj život představit nejen bez četby, ale i bez tvorby poezie. Poezie je pro mne zcela samozřejmou, neoddělitelnou složkou života. [...] Básník je člověk, který se chce dávat, jako ostatně každý umělec. Psaní do šuplíku, tesání pro dvě oči sochaře – to je bolest tvůrce. Smyslem života je dávat se“ (Salaquarda 1969: 3). Své básně posílal v dopisech přátelům

20 Štěpán Jež (1885–1970), literární a výtvarný kritik.

21 Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 2. 4. 1966.

22 Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 10. 12. 1966.

23 Merth Kalistovi, Černovice u Tábora, 5. 2. 1969.

24 Doklady o návštěvách ve Strašíně lze nalézt v Merthově korespondenci. Ve fondu Věroslava Mertla v LA PNP jsou uloženy skupinové fotografie ze Strašína z podzimu 1970 a 13. 8. 1977.

a známým. V korespondenci s Kalistou a Mertlem se opakuje prosba, zda by bylo možné někde publikovat. Ojediněle mu verše otiskla např. Naše rodina (Mertl 1995: 138), přispíval do Sešitů pro literaturu a diskusi, Archů, Souvislostí a Proglasu.²⁵

Na ustavujícím Sjezdu svazu československých spisovatelů v prosinci 1977²⁶ zmínil Mertha ve svém výstupu Vasil Biľak. Projev otisklo Rudé právo: „Na okraji této jednotné široké fronty našich umělců stojí hrstka těch, kteří ve své domýšlivosti, ješitnosti a často i neschopnosti se ještě nedávno domnívali, že bez nich nebude existovat naše umění a literatura. Výsledek mohl být jen jeden, ocitli se v úplné izolaci. Hovoří jen sami za sebe a k sobě podobným, kteří za jidášský groš jsou ve službách různých imperialistických, antikomunistických, antisovětských a tím protilidových institucí. Nemohou přežít jedno, že na naše současné umění a literaturu nemají již žádný vliv, a proto křičí. Aby jejich pokřik měl alespoň náznak pravdivosti, protože v podstatě o žádné velké umělce a literáty nejde, organizují různé akce, kampaně, vymýšlejí a překrucují skutečnost. Jeden emigrantský časopis nedávno uveřejnil seznam spisovatelů, kteří prý nemohou v Československu publikovat. O jaké spisovatele jde – jen několik jmen: Egon Bondy, František Daniel Merth, Tomáš Pěkný, Jiří Plaček, Rostislav Valušek. Nevím, zda je znáte, ale lidé v ČSSR určitě ne“ (Biľak 1977: 2). Tím se Merthovi možnost vydávat své básně oficiální cestou uzavřela docela.

Konec sedmdesátých let přinesl novou možnost fixace díla, když začal Merth spolupracovat se samizdatovou edicí Kde domov můj.²⁷ Tu založil v roce 1978 Antonín Petruželka, který se s Merthem shledal ve Strašíně při putování s přáteli po kulturních místech Čech. Merth o tomto setkání napsal Jaroslavu Medovi: „Mezi poměrně vzácnými návštěvníky na faře přišli jednoho dne i 3 chlapci, kteří mají rádi poezii a kteří znají poezii mou. Chtěli číst něco z toho, co mám jenom v strojopise. Z jejich jmen si pamatuji jenom p. Färbra. Říkali, že si některé verše opisují pro sebe asi ve 30 výtiscích a vyhledávají básníky zcela neznámé nikoliv proto, že tito básníci by byli nějak diskvalifikováni nebo byli chartisty, ale že jsou osamoceni pro svou jakousi plachost nebo stud nebo nedůvěru k veřejnému publikování. Ukazovali mi jednu takovou knížku, strojopis (dělají jen 2 průklepy), svázáno, frontispice fotografie autora. A sami přišli s nabídkou, že by mi poslední mé sbírky, počínajíc *Ne krví býků*, strojem opsali a vcelku s názvem *Rukopisy* udělali, pro mne i pro sebe. Když jsem viděl,

25 Med, Jaroslav (1998): František Daniel Merth, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (5. 10. 2014).

Časopiseckými a novinovými otisky Merthových básní se v naší práci zabývat nebudeme.

26 Sjezd se konal 8.–9. prosince 1977.

27 Jareš, Michal (2009): Kde domov můj, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (8. 12. 2014).

že tu nejde o Petlici, souhlasil jsem a nyní se těším, že k Vánocům mi 5 strojopisů pošlou nebo donesou (rádi putují pěšky a stopem) za minimální úhradu, kterou stojí vazba.“²⁸

V edici Kde domov můj vyšly tituly: *Rukopisy* (1980), *Rukopisy: Matutinum* (1981), *Rukopisy: Zastavení* (1983), *Rukopisy: Zastavení II* (1984)²⁹ a *Zápisy* (1988). V olomoucké samizdatové edici *Texty přátel*³⁰ dále vyšlo *Sbírání pokladu* (1976) a *Zápisy* (1986). Merth přispěl také do samizdatových sborníků *Básníci a samotáři: Zaváté postavy české poezie let 1940–1980* (1984), *Nálezy* (nedatováno), *Na střepch volnosti: Almanach české poesie* (1987) a *Tempo I* (1968).³¹

Sbírkou *Sbírání pokladu* (1976) a *Faeton* (1989) vydalo Merthovi Československé dokumentační středisko nezávislé literatury v bavorském Scheinfeldu, jehož zakladatelem byl vedle např. Jiřího Gruši, Karla J. Schwarzenberga a Pavla Tigrida Merthův přítel z dob věznění Josef Jelínek.³²

S koncem komunistického režimu přišla po roce 1989 pro Mertha i další do té doby nepohodlné autory nová možnost publikace. V českobudějovickém nakladatelství Růže vyšla sbírka *Ne krvi býků* (1992), v brněnském Bloku sbírka *Zápisy* (1992) a v třebíčském nakladatelství Arca Jimfa *Sedm písní* (1994). V knize *Chvála svatého Jana Sarkandra* (1995) vyšla Merthova báseň *Poutník*. Další básně Merth publikoval bibliofilsky vlastním nákladem: *Zápisy z prodlání u kříže* (1991) v nakladatelství Kniha, grafika, bibliofilie; u Miloslava Kořenského v Českých Budějovicích *Zápisy omega* (1991), *Zápisy z Malaú* (1992) a *Zápisy ze zimy* (1993) – společně s *Křížovou cestou*³³ byly tyto sbírky roku 1993 shrnuty pod titul *Listy z diáře; A zůstává domov* (1994); společně s Robertem Jandou a Romanem Szpukem *Horský triptych* (1994); *Malé hory* (1995). Soukromý tisk bez bližšího určení představuje sbírka *Dopisy z dolu Pluto* (1993).

V roce 1994 Merth obdržel čestné uznání biskupské konference (Med 2004: 162) a v roce 1995 mu byla udělena cena Jana Zahradníčka.³⁴

28 Merth Medovi, Strašín, 20. 11. 1979.

29 Sbírkou *Zastavení* a *Zastavení II* byly s vřechením 1983 společně shrnuty pod titul *Zastavení*.

30 První literární samizdatová edice v Československu po roce 1969. Byla zaměřena zejména na poezii spirituálního ladění. V jejím čele stáli Petr Mikeš, Rostislav Valušek a Eduard Zach.

Gilarová, Zuzana (2011): *Texty přátel*, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (9. 3. 2014).

31 Tento seznam Merthových děl šířených ineditní cestou nemusí být kompletní, k dosavadnímu zmapování posloužily materiály ve vlastnictví J. Meda, A. Petruželky a knihovny Libri prohibiti.

32 Informace ze stránek Národního muzea, dostupné z: <http://www.nm.cz/Historicke-muzeum/Oddeleni-HM/Ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko/Ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko-1948-1989/> (2. 1. 2015).

33 Křížová cesta byla původně součástí sbírky *Kyrie v Rukopisech* (1980).

34 Cena Jana Zahradníčka vznikla díky dobrovolným příspěvkům v rámci literárního fondu Klubu československé kultury v Los Angeles v roce 1981. Je oceněním za doložené literární dílo české poezie.

Nakladatelství Vyšehrad se chystalo vydat výbor Merthovy poezie připravený Vratislavem Färberem,³⁵ z nedostatku finančních prostředků navrhl redaktor Jan Suk převedení projektu do nakladatelství H+H.³⁶ Výbor měl vyjít počátkem roku 1996,³⁷ k realizaci však nakonec nedošlo.

František Daniel Merth zemřel ve Strašíně 11. dubna 1995.

Poprvé byla udělena roku 1985 Ivanu Jelínkovi, dosud naposledy roku 1999 Karle Erbové. Po zániku Klubu československé kultury zaštiťuje Fond Jana Zahradníčka Památník zahraničních Čechů. Obě instituce jsou spravovány ze soukromých prostředků Knihovny Jiřiny Fuchsové (Fuchsová 2005: 60–62).

35 Merth Mertlovi, Strašín, 23. 1. 1991.

36 Merth Mertlovi, Strašín, 17. 12. 1994.

37 Inzerát upozorňující na možnost objednání knihy byl zveřejněn v Souvislostech 1995, roč. 3, č. 27, s. 148.

3. Básnické dílo

Tvorbu katolického kněze F. D. Mertha řadíme ke spirituální poezii. Synonymními pojmy jsou také poezie duchovní či náboženská, úžeji katolická. Má vztah k náboženství, využívá jeho jazyka i motivů (Sládek 2005: 399), je pro ni typická výrazná obraznost, směřuje k transcendentnu a věčným hodnotám.

Merth patří ke generaci básníků, kteří „jsou a zůstanou v uměleckém i světonázorovém smyslu odchovanci Akordu“³⁸ (Putna 2010: 1167). Do Akordu přispíval vlastními básněmi a také časopis spoluredigoval (Med 1992b: 83). Publikovali zde mladí básníci, které spojovala duchovní tematika, např. Antonín Bartušek, Jan Kameník,³⁹ Ivan Slavík, Stanislav Zedníček. Dle M. C. Putny byli do jisté míry následovníky Březiny, Demla, Halase a Zahradníčka (Putna 2010: 940).

Putna upozorňuje, že se Merth vědomě inspiroval francouzskou čistou poezií (la poésie pure), a jako její hlavní představitele jmenuje Paula Valéryho a Henriho Bremonda.

Bremondovi je čistá poezie tajemnou realitou, jejíž jednotící a přetvářecí schopnosti vděčí básně za svůj poetický charakter. Užívá pojmu „poetický stav“, kterým mu je jakési extatické prožívání poezie. K uvedení do tohoto stavu není dle Bremonda nutné poznat celou básně, byť je krátká. Stačí k tomu často několik veršů náhodou zachycených na otevřené stránce, někdy i jen část verše (Bremond 1935: 28).

F. X. Šalda v úvodní studii k Bremondově *Čisté poezii* shrnuje jeho pojetí: „[Čistá poezie] je totéž jako *poezie pro poezii*, jak říká Bradley:⁴⁰ poezie, z níž jsou vyloučeny všechny živly cizí a nesourodé, didaktické, rétorické, popisné, dialektické; ale ovšem i mnohem víc: konec konců i všechna sentimentalita, smyslnost, vášnivost, všecek citový naturalismus. Bremond sám řekl, že nejlepší verše básníků jsou ty, jichž nikdy nenapíše. [...] Oblast ryzí poezie Bremondovy leží těsně před nevyslovitelnem, před tajemstvím, které uniká formulaci slovem“ (Šalda 1935: 17–18).

Bremondovu pojetí se ve svém časopise *Poesie*⁴¹ věnoval literární kritik Jan Strakoš, principy čisté poezie rozpracoval např. v článku *Čistá poezie a její předpoklady* (Strakoš 1931: 182). Studie psal také do Akordu, Tvaru a Řádu (Šajtar 1995: 119).

38 Akord vydával Spolek katolických akademiků Moravan působící po založení Masarykovy univerzity v Brně na Sušilových kolejích. V čele spolku stál kněz Josef Heger (1885–1952), který se roku 1933 zasloužil o vybudování centra pro letní tábory, přednášky a duchovní cvičení u Dalečína. Zajistil také spolupráci s předními intelektuály, kteří sem přijížděli studentům přednášet (Putna 2010: 521–524).

39 Vl. jm. Ludmila Macešková.

40 Andrew Cecil Bradley (1851–1935), anglický literární kritik.

41 *Poesie* vycházela v letech 1931–1934.

„[B]remondovský program, jež Strakoš poprvé koncipoval už někdy v polovině dvacátých let, měl relativně konfrontační charakter. Proti levým, materialistickým tendencím proletářské poezie, potom poetismu a konečně surrealismu, stavěl Strakoš poezii a umění spirituální, založené na duchovní podstatě, na idealisticko-metafyzickém učení o výlučnosti duchovna a o prvenství Ducha. K tomu pochopitelně využil i teorie Bremondovy, opírající se o víru, otevírající cestu ke splynutí s Bohem, o víru v mystickou meditaci, vedoucí k pochopení tajemství, o víru v zjevení, jehož jednou z oblastí je i umělecká tvorba...“ (Šajtar 1995: 126).

Merthovy verše jsou uvolněné a arytmičné. Některé se blíží jambickému, trochejskému nebo daktylskému metru, vždy jsou ale umístěny v kontextu nemetrických veršů. Podrobnější popis rytmu by vyžadoval důkladnou analýzu umístění přízvuků, na kterou v danou chvíli rezignujeme.

Básně se skládají z veršů nestejného rozsahu. Setkáme se s extrémně krátkými verši o třech, dvou, nebo dokonce jedné slabice, proti nimž stojí neobvykle dlouhé verše na hranici třiceti slabik. Nejdelší, devětatřicetislabičný verš nalezneme ve sbírkách *Ne krví býků* (1974) a *Zápisy* (1988). Jedná se o ojedinělé výskyty, verše v rozsahu dvaceti až pětadvaceti slabik jsou však běžné.

Absence interpunkce podtrhuje dojem volně plynoucího, nepřerušovaného toku slov. Od sedmdesátých let užití interpunkce pozvolna narůstá, nikdy však není užívána důsledně.

Preferována jsou čtyřverší, poměrně častá jsou i tříverší. Tato veršová uskupení užívá Merth buď izolovaně, nebo v kombinaci s dalšími o počtu veršů od jednoho do osmi. Jeho tvorba je zcela prostá pevných forem, některé kombinace tříveršových a čtyřveršových strof jsou blízké sonetu. Nejužívanějším pravidelným útvarem jsou čtyři čtyřveršové strofy. Často se verš z první strofy zopakuje v poslední buď ve zcela totožném znění, nebo s lehkou obměnou. Tuto kompozici vykazují básně napříč Merthovou tvorbou.

Většina veršů jeví zdánlivou absenci rýmu, neboť rým není distribuován rovnoměrně a ve standardní podobě, zasahující u dvou- a víceslabičných slov dvě slabiky, není natolik početný, aby poutal pozornost. Setkáme se spíše s polorýmy, asonancemi nebo shodným posledním vokálem koncových slov.⁴² Tyto projevy zvukové shody jsou ve dlouhých verších těžko identifikovatelné a ustupují do pozadí ve prospěch nápadné obraznosti. Ve skutečnosti je však Merthova klauzule zasažena zvukovou shodou víc, než by se mohlo na první pohled zdát.

42 Poměrem mužských a ženských rýmů se v naší práci nezabýváme.

Básně jsou plné statických obrazů, což se projevuje hromaděním substantiv, slovesa jsou naopak vypouštěna. Merth užívá neologismy, vytváří složité metaforické konstrukce, tvořené překvapivými spojeními slov a myšlenek, které někdy ani nedávají čtenáři zřejmý smysl. „Poezie není podle Mertha prostorem jasné tematizace svádějící k ideologizaci (v Merthově díle nenalézáme žádný odkaz na výrazně ideologické básnické skladby Jana Zahradníčka) ani sestupem do hlubin podvědomého jazyka či smyslovým okouzlením (v Merthově díle nejsou žádné demlovské aluze, tím méně jeho expresivita). Základní maximou Merthovy poezie, zřetelně vyznačenou už v jeho prvotině, je intelektualita; poezie jako dobrodružství intelektu, v němž má převahu myšlení nad citem a hledání smyslu nad spontaneitou...“ (Med 2004: 164).

Ve svých básních Merth užívá velkého množství přírodních motivů. Dle Meda nejsou Merthovy básně v žádném případě poezií přírodních impresí a dojmů nebo únikem do krásy přírody. Merth zachycuje čas ve všech fázích dne, proměny přírodních jevů během jednotlivých ročních období, vede s přírodou dialog, jako by v jejím řádu potvrdil sám sebe (Med 1992a: 79). Je pro něj typické užití konkrétních názvů rostlin a nerostů svědčící o velké znalosti botaniky i mineralogie. Jiří Zizler uvádí: „...Merth byl básníkem v nejlepší slova smyslu duchovním [...], neboť vztah ke světu zvířat, stromů a květin u něj vyvěrá z vědomí řádu, úcty ke stvořenému a z pokorného nekořistnického přístupu k Zemi dané darem“ (Zizler 1995: 104).

Nepopiratelnou složkou Merthovy poezie je víra. Projevuje se nejen citacemi z *Bible* v latinském jazyce, užitím biblických a sakrálních motivů a apostrofami Boha, ale je imanentně obsažena v celém jeho díle, a to i tam, kde ji nemůžeme postihnout na základě užitých slov. „Merth váží každé slovo a hluboce opovrhne náboženským ornamentálním a na odív stavěnou zbožností. Hloubku svého náboženského prožitku dokazuje především samotným vztahem ke světu, který vidí jako odlesk Božích záměrů, skrze něž se blížíme k tušené plnosti“ (Med 2004: 168).

V rozhovoru s Putnou Merth uvedl jako svého oblíbeného autora Františka Halase, z básnických sbírek jmenoval *Moji přátelé* Jakuba Demla a Zahradníčkovy *Jeřáby*, zejména báseň *Užovka* (Putna 1990a: 82). Med spatřuje v Merthově poezii vlivy Halase, Reynka, Rilka a Weinera (Med 1992a: 80), Podlešák tento výčet rozšiřuje o Březinu, Holana a Horu (Podlešák 2000/2010: 13).

Sám Merth o své poezii napsal Vratislavu Färberovi: „Každá má báseň je kompaktní, tj. nevypráví popisně jako epická poezie např. Svatopluka Čecha, *Ve stínu lípy*. Žádá si

zklidnění (zvl. když jsme četli předtím noviny), přečtení, pomalu a třeba 2×, a odložení. Pak zanechá teprve své sdělení úžasu, který ji inspiroval. Anebo ne. Pak je možno po chvíli četbu celé básně opakovat. Nevydá-li ani potom úder, nemusí být vina na autorovi, ale na čtenáři, který již se zneschopnil vnímat surrealisticky, tj. vstup do nitra nikoliv realisticky zpytující jednotlivé verše. Nečte-li takto ani recenzent, musí v referátu používat techniku frází, která nakonec, i když chválí, nic neříká.⁴³

43 Merth Färberovi, Strašín, 1. 7. 1993, in Vratislav Färber (ed.): Takřka před branou věčnosti, in *Souvislosti*, roč. 3, č. 25, 1995, s. 113.

3.1 Počátky tvorby

Merthovou první vydanou básnickou sbírkou je *Refrigerium*.⁴⁴ Básně do ní zařazené začaly vznikat v první polovině třicátých let v době Merthových studií v Jindřichově Hradci, Brně a Českých Budějovicích.⁴⁵ Některé z básní vyšly časopisecky, např. v *Akordu* (Med 1992b: 83). V září 1937 poslal Merth sbírku na vyžádání Františku Halasovi, jeho reakci na ni však neznáme.⁴⁶ Během německé okupace nemohlo *Refrigerium* vyjít a k publikaci došlo až roku 1947 v brněnském nakladatelství Typos.

Sbírka v konečné podobě obsahuje čtyřicet dva básní. Dominantní je čtyřveršové a tříveršové uspořádání, objevují se ale různé kombinace těchto strof s dvojveršími i jediným veršem, v jednom případě se setkáme s pětiverším a šestiverším. Osamělý verš se v sedmi případech z deseti vyskytuje na konci básně (Dar, Jeseň, Krajiny vysoko, Křídla smrti, Můj kraj, Rozloučení, Zesnulý), uzavírá ji, dodává jakousi pointu předešlým obrazům. V básních *Svit květin*, *Pramenům* a *Vše kolmo*, kde poslední verš nestojí osamoceně, je jeho význam posílen rozdělením na tři části tvořící „stupně“:⁴⁷

v mou duši květy padající

svit květin

tonoucím

(*Svit květin*, s. 38).

Od této kompozice osamostatňující poslední verš Merth ve tvorbě šedesátých let upustil, vrací se k ní však ve sbírkách *Sedm písní* (1976), *Zápisy* (1988) a v některých sbírkách devadesátých let. Z hlediska uspořádání je nejpozoruhodnější *Setkání*, které má čtrnáct strof v počtu od dvou do šesti veršů a je zároveň nejdelší básní sbírky.

Rým, střídavý, vzácněji sdružený, se objevuje okrajově a nikdy nepostihuje důsledně celou báseň, budí dojem nahodilosti a záměrné nedokonalosti.⁴⁸ Merth užívá standardní rýmy (např. *matčiných – sních*, *písnivín – vín*, *zvítězila – pila*), polorýmy (*divoká – oblaka*, *shledání – složeny*, *snů – pramenů*), a to i v počtu čtyř slov zasahujících celou strofu (*staženou – tmou – balzamovanou – zmučenou*) a asonance (*sloup – ulehnout*, *šíp – dík*, *úrody – jednoty*). Méně

44 V překladu znamená občerstvení, ochlazení, útěcha.

45 Merth Kalistovi, České Budějovice, 28. 10. 1944: „Dokončil jsem si definitivně výběr připravované sbírky [...]. Má 49 věcí: to proto, že časové její rozpětí je dobrých deset let!“

46 Merth Kalistovi, České Budějovice, 7. 11. 1937.

47 V básni *Révový večer* je poslední verš graficky rozčleněn do dvou částí, stupňovité uspořádání zůstává.

48 Druhá strofa básně *Vše kolmo* končí substantivy vzoru *stavení*: *padání – bohatství – k obydlí – vyhnanství*. Užití slov zakončených shodným vokálem představuje jeden z typů zvukové shody opakovaně Merthem uplatňované.

časté jsou bohaté rýmy (*letící – ležící, prodány – poddaným, zapadá – zahradám*) a slova zvukově si blízká, ve druhém případě se záměnou koncových hlásek (*lká – pelikán, padal – hlad*). Ojedinele se setkáme s vnitřním rýmem („tušení *ztracená* jsou *vrácena*“). Postřehnutelnost těchto jevů klesá s délkou verše, který se v *Refrigeriu* blíží i jedenadvaceti slabikám.

Zvukový účinek Merthových veršů zvyšuje užití aliterace a hromadění podobně znějících hlásek.

hrou hvězd hra zrcadel (Nad stíny trav, s. 13)

Vysoký vítr vstříc všem mým branám (Křídla smrti, s. 14)

Palmovým peřím tmy sen padá na stín stěn (Zesnulý, s. 22)

Příkladem výrazné onomatopoičnosti může být první strofa básně *Můj kraj*:

*Svíjivý vítr ukazuje k peklům
v skučících žíznivinách zátočin se tmí
shrben sám pln lži v pláč vodních ptáků
hořekaví struh za všemi kdo tu šli*

(*Můj kraj*, s. 15).

Jedním ze znaků Merthovy poezie je užívání neologismů. V *Refrigeriu* narazíme na slova klikatina, křečobití, křižovina, písivina, s podziminem řek, srdcerzivý, vinovina, žízniviny.

Med uvádí, že *Refrigerium* má blízko k holanovsko-halasovské poetice. Merth zde vyjevuje jistý březinovský patos, užívá zdobné básnické obrazy, někdy až dekadentně dekorativní („kohouti v stříkající krvi své“), a patetické apostrofy (např. „ó domove“, „ó noci“, „ó Pane“, „ó slunce“, „ó země“). Je zřejmá jistá melancholie, rozpor mezi snem a skutečností (Med 2004: 163).

Básněmi prostupuje stesk po domově, jehož ztělesním je matka (např. *Dech domova, Domove, Maminčin hrob, Matičce klíč*). V básni *Setkání* Merth tematizuje bohoslovecká studia a své kněžství, přijetí celibátu.

Nejvýraznějším motivem sbírky je cesta. V Merthově tvorbě je přítomná i v dalších obdobích. Objevuje se ve významu konkrétním, pěšiny, ale také jako metafora putování, směřování.

sníh svítí světlo našich cest, svit mlčení (Domove, s. 47)

Dále je v Merthových básních frekventovaný motiv krve. Vyskytuje se ve významech červené barvy a životadárné tekutiny (v pozdější tvorbě také jako víno). Báseň Stín večerů otvírá západ slunce, které se odráží na hladině („jak slunce zapadá / vody krvácejí“). Krvácející slunce Merth užívá i ve své další tvorbě, patří k jeho oblíbeným metaforám. Kromě ní se ve sbírce objevují např. krvácející dny, ústa, tepna a také krev balzamovaná a krev sluneční.

K dalším hojně zastoupeným motivům patří noc („noc dnů“, „noc světelná“, „noc šumící“, „těžké noci“), sen („sny neumlčené“, „ovinuté ruce snu“, „zkrvácený sen“), hvězdy („plačící hvězdy“, „sršení hvězd“), vítr („prsty větru“, „vysoký vítr“), oblaka („oblaka jiskření“, „vidící oblaka“), ústa („ústa tekou“, „ústa vyteklých vod“), oči („oči matčiny“, „oči vyhaslé“), slunce („slunce podzimní“, „tekoucí slunce“), světlo („světlo našich cest“, „světlo svítilen“), sníh („jiskřivý sníh“, „sníh zapomenutí“) a voda („vody hluboké“, „vody z potopy a z padající oblohy“).

Z oblasti náboženství najdeme ve sbírce slova jako kostel, matutinum (i v českém překladu jitřní mše), modlitba, rekviem. Dvakrát se objevuje pojem království ve významu Božího království.

V básních zařazených do *Refrigeria* je patrný vliv cizích poetik, zároveň v nich je však předznamenáno ideové směřování další autorovy tvorby, která bude po celou dobu jeho života naplňovat principy čisté poezie.

3.2 60. léta

Do básnických sbírek šedesátých let se promítají Merthovy životní zkušenosti z věznění, práce dělníka v Jindřichově Hradci a vychovatele v Černovicích. Merth zachycuje v básních skutečnost, ve které žije, svým specifickým pohledem. Promítá sem absurditu doby, ale i naději pomáhající nelehké období překonat.

V šedesátých letech Merth publikoval především bibliofilsky. Sbírkou *Nokturny* (1966), *Peníz Kallitropé* (1967) a *Na jihu království* (1969) byly vytištěny Josefem Ciprou v Kladně. *Den Madian* (1968) a *Kahany* (1969) nesou označení Jindřichův Hradec, ale vydavatel není uveden.

Jedinou sbírku tohoto období vydanou oficiální cestou představuje *Orančina píseň*. Vyšla roku 1970 v Českých Budějovicích v nakladatelství Růže.

Dobu vzniku jednotlivých sbírek nelze přesně určit. Z dopisů vyplývá, že vznikaly o několik let dříve, než se je Merthovi podařilo vydat.

3.2.1 Nokturny (1966)

*Nokturny*⁴⁹ jsou básně v próze na námět „nočního“ čtení v kněžském breviáři.⁵⁰ Sbíрка obsahuje sedm básní odpovídajících dnům v týdnu, začíná Nokturnem nedělním. Společným tématem všech básní je láska Boha (Tvůrce) k člověku, která pomáhá věřícímu překonat rozličné těžkosti života.

Kompozice nokturn je jednotná, báseň je tázáním i odpovědí a vždy začíná otázkou „Je ještě něco těžšího na světě než...“, jejíž pokračování variuje. V pozici porovnávaného se objevují obrazy: „podzimní stráž, plná tíhy večera a na ní muž, jenž pláče“ (neděle), „vločky padající v podvečeru na došky prolomených chaloupek...“ (pondělí), „beton vyprahlé ulice v srpnu...“ (úterý), „vzpomínky na jasná přátelství a slunce chvíl spolu držných...“ (středa), „odpůldny v podzimu, v nichž na osvětlených hladinách vod mlčí pluky ryb nehnuté krásou...“ (čtvrtek), „smích jako by život jen v radosti byl životem...“ (pátek) a „rej ulic, novin a rozhlasu a práce...“ (sobota).

Každý jednotlivý nokturn představuje problém, se kterým je třeba se vyrovnat (např. tíseň, samota, opuštěnost, nepochopení, pomíjivost života na Zemi). Paralelou k němu je připomínka biblického příběhu. Objevuje se buď v podobě apostrofy konkrétního hrdiny („Ó Josefe“, „Ó Abrame“, „Ó mladičký Jakobe“, „Tvá slova, Jobe, tvá slova!“), nebo

49 Merth užívá mužský tvar „nokturn“.

50 Merth Mertlovi, Strašín, 4. 11. 1988.

zachycením výjevu („Pochod lidu Jakobova z domu barbarského“, „Ó deset vesniček galilejských darovaných Šalomounem bratru Hiramovi“). Tak je v nokturnech oživen příběh Josefa prodaného bratry do otroctví; Abrahamovy důvěry v Boha při obětování syna; Jakobova přestrojení, v němž si nechal požehnat místo svého bratra Ezaua; Jobovo vydání do rukou Satana jako zkouška věrnosti Bohu.

Báseň nakonec přináší „rozřešení“ v podobě odpovědi, jak nesnáze překonat s pomocí víry. Tyto pasáže jsou uvozeny formulí „Čisté srdce unese...“, která opět pokračuje různými možnostmi pro každý z dnů. Závěr básně pak tvoří úvodní tázací věta převrácená v odpověď. Po formulaci „Je-li něco těžšího na světě než...“ se zopakuje vstupní pasáž básně doplněná zdůrazněním úlohy Boha, víry v něj.

Texty přinášejí čtenáři ujištění, že v trápení, jaké prožívá, není sám, a svým určením na jednotlivé dny se blíží úlohám modliteb, které jsou pravidelně a opakovaně čteny či odříkávány. Přestože Merthův vztah k náboženství a víře prostupuje celým jeho básnickým dílem, *Nokturny* jako první sbírka tuto složku jeho tvorby otevřeně deklaruje.

3.2.2 Peníz Kallitropé (1967)

Název sbírky odkazuje k příběhu Jana Zlatoústého a vdovy Kallitropé (Putna 1990a: 82), která byla nespravedlivě nařčena z podvodu a nucena zaplatit pokutu. Jan Zlatoústý, u něhož hledala zastání, jí vymohl spravedlnost, sám však byl poslán do vyhnanství.

Sbírka je rozdělena do čtyř nestejně rozsáhlých oddílů: Peníz Kallitropé, Nárazy na síť, Tibi revelavi⁵¹ a Illuminare (sic).⁵² Veškeré básně jsou nepojmenované a nečíslované.

Rozsah veršů kolísá, hraniční jsou tři a devětadvacet slabik. Z rýmů převládají asonance (deště – letě, jaro – málo, lehkost – česno, mléčná – břečťan, nevíš – nejblíž, za dítě – zarytě)⁵³ a slova s nadměrnou zvukovou shodou (křížek – mříže, početí – pojetí, řeky – zřekli, svléká – stéká, únorem – úderem), setkáme se ale i se standardním rýmem (čela – zcela, kronikáře – tváře, lány – dány, lhal – žal, madonina – vína, řeč – vyprávěč, stáří – sváří, snili – podnapilí, stromů – domů, zněl – chvěl). Objevuje se též zakončení na stejný vokál v rámci jedné strofy (otvírá – křídelná – zlá – zůstává).

První oddíl, pojmenovaný stejně jako celá sbírka Peníz Kallitropé, obsahuje dvanáct básní. Deset z nich je uspořádáno do čtyř čtyřveršových strof, v jediném případě se objevuje čtyřverší pět a v jednom případě tři pětiverší.

51 V překladu odhalil jsem ti, zjevil jsem ti.

52 Správně illuminare, v překladu osvětlovat, ozdobit, dodat lesku.

53 Merth využívá i částečnou shodu vokálů u různoslabičných slov, např. do tmava – pohoupává.

Příběh vdovy Kallitropé celý oddíl rámcuje. Hned v první básni je přímo jmenována a báseň uzavírající první část končí veršem nepřímo k ní odkazujícím:

Vždyť prohraný peníz je míň než prohraný čas a nejhorší prohrát šat snů

(Na okně na skle děšť..., s. 18).

Další odkazy na historické reálie a postavy představuje v tomto oddílu Kafarnaum, Veni Creator,⁵⁴ jak Pavel umíral,⁵⁵ Mallarmé (i malarmik, patrně Merthův neologismus), Mojžíš.

Připomínku vězení lze spatřovat např. ve verších „ty těžké pochody Jáchymova“ (s. 12), „Na ústech vápno tenkrát jsem v ústech s ním plel ostřelovací pásmo / Hlídací věž Byl to mamincin stín“ (s. 17). Maminka je v oddílu zmíněna ještě několikrát, je připomínkou bezpečí a domova, který lyrický subjekt bolestně postrádá:

Je jenom jeden domov to poštovní holub ví a srdce tvé se jinde neusadí

(Vás mám tak rád vy plátna..., s. 9).

Nárazy na síť obsahují pět básní, první dvě sestávají ze čtyř tříverší, následující dvě ze čtyř čtyřverší a poslední báseň oddílu má uspořádání 7+7+8.

Hned v první básni oddílu jsou výrazné aliterace: „Slétlá světla kamelií“, „Hranou duši dny drtí“, „Všesolné sliny samot“, „To síní snu spěchá bolest“, „Podřezati poddýchati“ (s. 21). Z dalších zvukově pozoruhodných veršů uveďme „Na plachost plachetky“ (s. 25) a „Žal požal žal a požat odtékal svou masku zaválcovánu“ (s. 24).

Oddíl Tibi revelavi má sedm básní uspořádaných do tří- nebo čtyřveršových strof. Zvukově nejvýraznější je báseň pátá využívající aliterací i opakování stejných hláskových skupin: „Súžený stín tíží mou krev“, „Kov kove kov smrt v srdce nalehá“, „Sesulá zesnulá...“, „Zúžený v hrdle stín tep za tepem sen tep za tepem marný sen“, „Tep za tepem tepy potopené“ (s. 33). Poslední báseň oddílu začíná anaforou: „Horký a teskný kraj / Horké a teskné sny / Hory se hlídkují protěžemi“ (s. 35). V téže básni nalezneme další zvukově výrazný verš: „Na oči ruce na ústa oči na oči oči list za listem stromy mne pokládají“ (s. 35).

Iluminare obsahuje jedenáct básní s převahou čtyřveršových strof, v jednom případě se objevují tři pětiverší, ve dvou tři šestiverší a v jedné básni jde o kombinaci 5+5+6.

Stejně jako v předcházejícím oddílu se setkáme s anaforou, v šesté básni všechny čtyři verše druhé strofy začínají adverbiem vždycky (s. 45).

54 Veni Creator Spiritus (Duchu Tvůrce, přijď) – gregoriánský hymnus.

55 Apoštol Pavel, též svatý Pavel z Tarsu – popraven v Římě.

Z historických postav je v *Iluminare* v obraze „velikost zlata Montezumova“ (s. 48) připomenut tento panovník proslulý svým bohatstvím.

Merth klade vedle sebe překvapivá spojení slov, která činí jeho obrazy neotřelými: „Lyrika shořela v naftě“ (s. 7), „Jak voní jasmín hladí mrtvé eritocyty“ (sic) (s. 10), „Po dláždění Po imbecilitě Po zmatku jmen“ (s. 11), „Je tma bělásek tančí na hvězdách a stepuje“ (s. 17), „hranostaj jedu“ (s. 22), „brouk v teplácích“ (s. 41), „Vždycky šly povodně když borovice v ohni tetovaly mne“ (s. 45).

Nejfrekventovanějšími motivy sbírky jsou sen („okvětí snů“, „stolístý sen“, „teskné sny“), oči („oči rozhozené strachem“, „vahadla očí“, „vzpomínky očí“), slunce („letní slunce“, „slunce proudy do rukou vylamováno“), cesta („cesty hvězd“, „cesty zazděné“, „písmo lidských cest“, „popsané listy cest“, „rozježenost cest“), hvězdy („páteř hvězd“, „rydla hvězd“, „víno z hvězd“), krev („hlahol krve“, „krev nezapomíná“, „kyselina krve“) a květ („jarní květy“, „květ prokouslý“, „květy svítí vůní“). Často se také objevuje kámen, který sice nedosahuje početnosti výskytů předcházejících slov, ale zato se vyskytuje i v konkrétních podobách nerostů (např. čedič, korund, kyz, safír, štěrka).

Z oblasti náboženství nalezneme ve sbírce slova baptisterium, ikona, kříž, konsekrovat, madona, rekvie, varhany, světci, v jednom případě se objevuje apostrofa Boha.

Také v *Penízu Kallitropé* se setkáme s neologismy: sudičny, tykadlovat, kolovadlovat, kostkovat, melín, skřežilný, samosamota.

Na rozdíl od *Refrigeria*, jehož básně vznikaly odděleně během bezmála deseti let a do sbírky byly uspořádány až sekundárně, tvoří *Peníz Kallitropé* sbírku komponovanou jako celek. Budí dojem tajemného příběhu zašifrovaného v básních, který k nám v náznacích promlouvá. Ve sbírce spatřujeme způsob, jakým obecně nalézáme cestu k Bohu – setkáme se s nesnáze (oddíl *Peníz Kallitropé*), neumíme sami nalézt východisko (Nárazy na síť), přichází poznání (Tibi revelavi) a „světlo“ (*Iluminare*). Názvy posledních dvou oddílů v latině posilují dojem skrytého sdělení, kterého se dostane jen těm, kteří naslouchají.

3.2.3 Den Madian (1968)

Den Madian sestává z básní převážně ovlivněných vězeňskou zkušeností. Název sbírky odkazuje k putování židovského národa do midjanské, „zaslíbené“ země; vyjadřuje naději, že jednou bude líp (Putna 1990a: 82). Kniha byla jako PF 1968 věnována přátelům.

Předmluvu ke knize napsal Zdeněk Kalista, uvádí zde: „Den Median‘ jsou verše z vězení ne pro nějaké trauma, které zůstalo autorovi z nedávných let – ale protože jde o člověka

povahou uvězněného v sobě samém. Jejich řeč má vzezření řeči, kterou mluvíme sami k sobě. Naleznete v ní slova nesrozumitelná jako zaklínadlo, a přece ne prázdná. Naleznete v ní hudbu, která uniká k nezachycení a kterou byste marně chtěli lapat do sítí slok či líbivých vnějších rytmů. Oba tyto rysy odpovídají charakteru *vnitřního vězení*, samoty, kde není s kým hovořit a kde slova jako by promlouvala jen svou vlastní krásou, nedbajíce smyslu, který jim dává dialektická logika“ (Kalista 1968: [nečíslováno]).

Sbírka obsahuje třicet dva nepojmenovaných básní, pouze úvodní je svým titulem dedikována Janu Zahradníčkovi. Převážně jsou uspořádány do čtyřverší o třech, čtyřech a v jednom případě pěti a šesti strofách. Méně zastoupeny jsou strofy tříveršové⁵⁶ a zcela ojedinělé jsou kombinace 4+5+6+5, 6+4+4, 7+4+3 a 7+7. Nejkratší verš je čtyřslabičný, nejdelší má dvacet šest slabik.

Rýmované verše jsou dominantnější než v předchozích sbírkách, poprvé se objevuje báseň tendující k ustálenému veršovému schématu, konkrétně střídavému rýmu ve čtyřech čtyřverších.⁵⁷ Narostl počet standardních rýmů (*dlaně – zraněn, jařin – vavřín, tíha – zdvíhá, vstala – stála* ad.), leckdy se čtyř- a v jednom případě dokonce s šestislabičným slovem v rýmové dvojici (*létu – siluetu, míjí – vigilií, novorozeňátka – sladká, více – večernice*), v několika případech jako kombinace lichoslabičného slova se sudoslabičným (*iniciála – z mála, sklenice – borovice*). Setkáme se s rýmem zasahujícím přes mezislovní předěl (*báseň – za sen, Marie – nejdražší je*), a to i v podobě blízké homonymii (*podruhé – pro druhé*), a také s rýmovým zakončením jinak téměř nerýmované básně, jejíž poslední strofu tvoří čtveřice monosylab *chvil – mír – žil – sil*. Asonance a slova zvukově si blízká (např. *cestě – se tě, domů – zvonů, drží – růží, omylem – omyje, palomino – minolovů, úžil – růží*) jsou stále využívána. Ve třech básních použil Merth rýmovou dvojici spojující dva frekventované motivy, *cest – hvězd*. Jako protiváhu prosazujícímu se rýmu nalezneme ve sbírce, jak je u Mertha obvyklé, básně zcela rýmů prosté.⁵⁸

Z eufonických veršů využívajících aliterace a shody hláskových skupin zmiňme následující: „Když kovář ková koně zvoní kraj“ (s. 2), „Kde klíčí klíč a říjen přibíjí“ (s. 2), „v tvém dechu vzdech dech růží“ (s. 3), „Srdce tep duše steh srdce lež duše steh“ (s. 3), „Z hořka ta vina z hořka hořlavina“ (s. 17), „V živlech živěný čas v živlech ženoucí žal“ (s. 31), „sami zkrvavení zbloudění zamlženi sami samotami sobě zaměnění“ (s. 4). Anafory se objevují např. v básních *Ten večer listy padaly...* (s. 14) a *Němá jistota strání...* (s. 22).

56 Tři básně se čtyřmi a jedna s pěti tříveršovými strofami.

57 Stál jsem to ráno když všude visela tíha, s. 28.

58 Např. *Vy stromy nad řekou sehnuté deštivé*, s. 11; *Snad na to přijdeš sám že les a tma znají tvůj stín*, s. 17.

Jedním z nejdominantnějších motivů sbírky je cesta („břímě cest“, „bubny cest“, „cesta domů“, „polní cesta“, „cesty v okovech“, „zámotky cest“, „žilnaté ruce cest“). Tento motiv Merth ve své tvorbě dále rozvíjí.

Jinými často se vyskytujícími motivy jsou hvězdy („kosy hvězd“, „morek hvězd“, „prstény hvězd“), slunce („promoce slunce“, „svícny slunce“), květ (bez atributů), noc („noc padající nazpět“, „noc se sršením hvězd“), večer (bez atributů), oči („most našich očí“, „oči hladu“, „oči prázdných rybníků“, „šperk z očí“), srdce („doutnák na srdci“, „srdce opuštěný lom“), čas („čas obrazů“, „čas uzlíček milování“), krev („borovice chrlí krev“, „krev slunce“), tma („mikroskop tmy“, „mrtvá tma“), vítr („vítr ženoucích vod“, „vítr se solí mokřin“, „vítr oblaků“), vzduch („vzduch rozbušený skřivan“).

Ve sbírce je zachycen celý koloběh roku – jaro, léto, podzim, zima. Jmenovány jsou měsíce únor, červen, červenec, srpen, září, říjen, listopad.

Náboženské motivy představují slova Betlém, ciborium, Galilej, hostie, konsekrovat, korán, Marie, Miriam, modlitba, nanebevzetí, rouhat se, stigma, Vánoce, Velikonoce, vigilie, žalm.

Reminiscence na dobu věznění prostředkuje slovo cela (s. 2) a oslovení vězňů v jedné z básní (s. 9). Pod vlivem poetiky Jana Zahradníčka se ve *Dnu Median* objevují bič milostný a jeřáby.

Z Merthových neologismů uveďme slova krokovice, minolov, révorez snu.

Básně Řekni mi noci... a Řeko řekni mi... vykazují podobnou kompozici. Noc a řeka jsou hned v prvním verši oslovovány, lyrický subjekt s nimi rozmlouvá, čerpá z nich sílu. Nostalgické je i vyznění obou básní.

*Snad že jsi tak strašně sama a jako já krvácíš
Pro tolik snů jež jsi viděla a musila pochovat*

(Řekni mi noci nač čekáš když je listopad, s. 13)

*Řeko řekni mi proč jsem jen žil
Tolik hoření lásky a tolik slz a tolik vyplýtvaných sil*

(Řeko řekni mi jak neseš večer když je tak těžký, s. 30)

Sbírka *Den Madian* nezachycuje prožitou vězeňskou zkušenost v podobě násilí, nespravedlnosti a bezpráví. Vypráví o osamění a nepochopení člověka. Verše zní smutně až sentimentálně, nesou však v sobě víru a poselství naděje.

3.2.4 Kahany (1969)

Básně z uhelných a uranových dolů shrnul Merth do sbírky *Kahany*.⁵⁹ Jedná se o třicet nepojmenovaných básní uspořádaných nejčastěji do čtyřveršových, případně tříveršových strof, ve dvou případech se s nimi setkáme v kombinaci s dvojveršími.

Rozsah veršů kolísá, ty nejdelší se pohybují mezi dvaceti a šestadvaceti slabikami.

Vedle u Mertha nejobvyklejších střídavých rýmů se v *Kahanech* setkáme i s množstvím rýmů sdružených, které se vyskytují zejména u tříveršových strof ve schématu aa0 nebo 0aa, a s rýmem obkročným. Rým ve dvou případech přesahuje hranice strofy.

Jmenujme příklady rýmů standardních (*dech* – na *povzdech*, *dlaní* – *vinobraní*, *krve* – *napoprvé*, *valencie* – *poezie*, *zář* – *tvář*), polorýmů (*cítily* – *ležely*, *cizí* – *slzí*, *pastýřů* – *oltářů*, *údolí* – *spojily*) a zakončení strofy stejnou hláskovou skupinou (*otvíral* – *rozdával* – *svolával* – *dal*).⁶⁰ Některá slova vstupující do rýmové shody jsou si zvukově velmi blízká, např. rýmové echo (*hravé* – *Ave*) a páry blížící se mu (*neodměním* – *němý*, *pláče* – *nevyplašen*, *žhavosti* – *stín*) nebo bohaté rýmy mnohdy blízké homonymií (*sebe* – *slepé*, *prostírá* – *posílám*, *tehďa* – *hledá*, *zabírá* – *zavírá*, *záplavy* – *zalhány*). Rým *cest* – *hvězd* oblíbený ve *Dnu Median* se objevuje v jednom výskytu i zde.

Ve sbírce nalezneme anafory (např. básně *Tak jak jsem šel s lidmi...*, *Vysoko letí ptáci...*, *Lomy na léto...*) i aliterace (např. „*stín studní*“, „*milostných míst*“, „*slunce světlo*“). V osmnácté básni každá z pěti strof mimo prostřední začíná substantivem vítr.

Báseň *Můj bratře...* je věnována Merthovu spoluvězni, plzeňskému učiteli Svatopluku Červenému, který zahynul na dole Pluto při důlním neštěstí 3. 12. 1949.⁶¹ Merth vzpomíná: „*Provalila se stěna, což se na dole Pluto dělo často. Nebyl to žádný problém – otevřely se větrací dveře a bylo po všem, zedníci to okamžitě zazdili. Ale raziči nové chodby měli vzduch jen z lutny, tam vzduch neproudil jako na štrece. Vzduch byl tak prosycený kysličníkem uhelnatým, že ani s lampou nic nevidíte – ti raziči se nadechnou a zůstanou tam*“ (Putna 1990a: 82).

*šachtou jdu s tebou všem cizí a nepoznán
v té jiné co jsme otevřeli v sobě v jejích hlubinách
tvou lampu přijímám*

(Můj bratře vzpomínáš na prosincový den, s. 15)

59 Merth Mertlovi, Strašín, 19. 9. 1990.

60 *Stín studní očí tvých nade mnou stál*, s. 19.

61 Ve sbírce *Kahany* je uveden rok 1949, v rozhovoru s F. D. M. rok 1948 (Putna 1990a: 82).

Zážitky z vězení nejsou až na výjimky reflektovány přímo. Explicitní odkazy představují verše „jako dny jež zranil ostnatý drát“ (s. 12), „neslyšné světlo mety věží hledají“ (s. 16), „spojení pohledů když ruce za ostny se spojily“ (s. 16), „světlo met ulehl pes v hanbě přidušen před hlídkou mihl se“ (s. 16). U básně Tiše tichounce se klade snůh je uvedeno označení Štědrý večer, tábor č. XII.

Znovu se objevuje motiv cesty („cesty domů“, „hořké cesty“, „nevidomé cesty“, „cesty teskněné“), ve stejné intenzitě motiv krve („kolovraty krve“, „krev z jeřabin“, „krev slunce“) a stínu („stíny pastýřů“, „stín v krvi“, „stín slov“). Z přírodních motivů slunce („hledající slunce“, „slunce v srdci“), večer („rybízový večer“, „večery žhavosti“), vítr („prsty větru“, „vysoký vítr“,⁶² „vítr splavený povodněmi slunce“, „vítr čelistí sevřených“). Opakovaně je v básních zmíněna vzpomínka, „hojivé mléko“, představující spojení s minulostí, domovem a matkou. Nelehkou životní situaci pomáhá lyrickému subjektu překonat básnická tvorba.

*ty díky už nevydám co dlužím že vedly jste mne
přaděnka poezie*

(Jak stíny lidí přejdou dnem, s. 23)

Víra je přítomná ve slovech odkazujících do náboženské sféry: Ave, Betlém, biskupové, Bůh, hřích, chrámová loď, Kain, katedrála, kříž, kněz, kostel (i věž kostela), modlitba, oltář, světci. Duchovní rozměr vrcholí deklarací „tak hořce jsem Tě hledal Pane po celý život svůj“ (s. 17).

Kahany jsou neologismů téměř prosté, jediné dva představují zvukomalebné složeniny slimoslina plzáka a krovopraskot.

Sbírka pojednává o vnitřní síle, kterou v těžkých chvílích překonáváme nesnáze a která nám zabraňuje propadnout bezradnosti. Také zde hraje klíčovou roli vědomí přítomnosti Boha. Sám Merth v této souvislosti o vězení napsal: „Víra tam procházela úžasnou praktickou zkouškou. I na táborech církev žila. Já jsem měl asi dvacet členů, možná víc, ani jsem je jmény neznal. Mši svatou jsem sloužil v neděli na své posteli asi ve čtyři ráno, kdy jsem celebroid. Svaté přijímání v cigaretových papírkách roznesli chlapci. I výuka a křty probíhaly, to všechno tam bylo“ (Putna 1990a: 79).

Kromě *Kahanů* Merth dobu věznění později zachycuje ve sbírkách *Faeton* (1989), *Zápisy z Malaú* (1992), *Dopisy z dolu Pluto* (1993) a dalšími ojedinělými výskyty.

62 Připomeňme, že oba atributy se objevují již v *Refrigeriu*.

3.2.5 Na jihu království (1969)

Název sbírky odkazuje k jihočeskému kraji, Merthovu rodišti. Zároveň můžeme v přirovnání jižních Čech ke království vidět jistou paralelu s Královstvím nebeským, tj. naplněním Boží vůle. Postavu krále v této sbírce lze ztotožnit s Kristem, jenž je v křesťanské tradici označován též jako král. (Lurker 1999: 113).

Na záložce knihy je uvedeno Merthovo motto uvozené citátem ze třetí kapitoly *Knihy Moudrosti* ve znění: „Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est.⁶³ Hoc valet de martyribus et de omnibus hominibus,⁶⁴ kteří trpí a speciálně o těch, kteří čím více nenalézají pravý tvar všeho kolem sebe, tím podivuhodněji znají zaznítí slovem, že tvoří drúzy nové skutečnosti, adekvátní skutečnosti jejich, nesmrtelné, plné síly a životnosti, plné krásy a plnosti, plné plnosti zvláště, kterou virgulí jistoty zří hmatem duše a taví ve slovo poezie – básníci“ (Merth 1969b: [nečíslováno]).

Sbírka obsahuje dvacet⁶⁵ nepojmenovaných básní. Graficky jsou od sebe odděleny iniciálou prvního verše, volně přecházejí jedna ve druhou a tvoří souvislý celek. Kontinuita básní je podpořena refrémem, v němž se variuje název sbírky (např. Tohoto jihu království, V tomto jihu mého království, Tohoto jihu drsného mého království, V jihu tohoto království, V tom drahém jihu Čech tohoto království).⁶⁶

Verš je uvolněný blížící se jambickému metru a má velký slabičný rozsah – nejkratší verš čítá tři slabiky, nejdelší je osmadvacetislabičný. Extrémně dlouhé verše, mající více než dvacet slabik, nejsou ve sbírce nijak výjimečné. Převládá čtyřveršové uspořádání, okrajově se objevují také dvou-, pěti-, šesti- a jedna osmiveršová strofa.

Verše jsou rýmované i nerýmované. Z rýmů uveďme příklady standardních (*kraj – jinotaj, králů – málu, stínů – vinu, stíny – hlíny, života – tesknota*), polorýmů (*krvácí – za nocí, okolo – hledalo, ve víně – mistrně*), asonancí (*dotýká – hojivá, večer – světél*), slov zvukově si blízkých (*očích – loučí, tíhu – tichu*) i slov různým způsobem se odchylojících od přesné rýmové shody (*nedělích – světcích, stín – dním*). Setkáme se také se zakončením strofy na stejný vokál, ve druhém příkladu ještě následovaný konsonantem (*A – tma – má – zlata, dík – zobáčcích – vítězství – cíl*).

63 Příklad: „I kdyby se lidem zdálo, že jsou trestáni, mají plnou naději na nesmrtelnost.“ *Knihy Moudrosti*: 3, 4, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Wis/chapter/3> (22. 3. 2015).

64 Toto je Merthův vlastní text. Příklad: „To platí o mučednících i o všech lidech...“

65 Básně Jak dřevo tiše hoří... a Čas konce adventu... byly otištěny také v *Kahanech*.

66 Z celkových dvaceti básní se refrén objevuje v polovině z nich.

Výrazné je užití sakrálních a biblických motivů: advent, bible, Eliáš, Horeb,⁶⁷ jáhni, Jan,⁶⁸ katedrála, kněz, modlitba, novéna, paténa, pohár (též kalich), rekviem, svěcení, světci, Tvůrce, zjevení, ztracený ráj, žehnat. K nim můžeme řadit i dva latinské verše: *Culpa relinquant pabulum*,⁶⁹ *Linquam (sic) quam non noveram audiviu*.⁷⁰

Opakovaně se vrací téma víry v podobě odklonu od této základní jistoty nebo jejího nedostatku, z čehož pramení melancholické ladění sbírky. Hned v první básni narazíme na verš „V těch černých nocích hledal jsem jen tebe a tebe a tebe a nebyl tu nikdo“, přičemž v trojím oslovení můžeme spatřovat Nejsvětější Trojici.

Jedenáctá báseň tematizuje vztah syna k otci,⁷¹ matka je na jiném místě zmíněna jako první ze světců. Vztah mezi mužem a ženou posvěcený Bohem je posvátný, rodina a domov jsou základními hodnotami.⁷²

Dle Meda je sbírka oslavou přírody, která uchvacuje svou krásou a malebností (Med 2004: 165). Jednotlivé obrazy jsou glorifikací přírody jižních Čech. V poslední básni je rodný kraj přirovnán k Rembrandtově malbě. Důsledkem popisu krajiny je vysoká frekvence substantiv les, rybník, voda, květ, kámen, stín, pták, vzduch.⁷³ Příroda je vnímána všemi smysly, jako příklad uveďme synestézie využívající verš:

Očima slyšíš a hmatem chutnáš tu píseň o radosti jako netopýr ji v letu předcítá

(Jsou u nás noci dlouhých hovorů, s. 13).

Merth zachycuje přírodu ve všech ročních obdobích a uplývání času ve fázích dne (poledne, večer, noc). Hojně jmenuje měsíce (únor, březen, květen, červen, září, říjen, listopad).

Opakovaně se v básních objevují motivy očí, úst, vůně a ticha odkazující ke smyslovosti.

Šat kastelánů přetkal mech je v něm i dech i studně očí které stále stále hledí hlídají

(Jsou u nás noci dlouhých hovorů, s. 13)

Jako lán lnu přes oči v pláči jako lán lnu zalykán rozorán

(Až k oknu přišla olše byl čas deště, s. 14)

67 Horeb – jiný název pro biblickou horu Sinaj.

68 Patrně Jan Nepomucký (mezi 1340 a 1350 –1393).

69 Překlad: „hříchů ať je zbavena potrava“.

70 Správně „linguam“, překlad: „slyšel jsem jazyk, který jsem už z dřívějšíka znal“.

71 Za možnou paralelu považujeme vztah Ježíše a Boha.

72 Srov. *Snoubencům*, Merthův výklad Desatera přikázání určený novomanželům.

73 Řadíme dle počtu výskytů.

Na ústech drsná žízeň pijáckých stínů

(Dnešní noc zas prvně nechala léto..., s. 28)

A vůně koní a vůně plných žní stále je tu doma

(Král padl právě v tomto vřesu, s. 11)

Motiv cesty můžeme číst jako směřování od narození k posmrtnému životu,⁷⁴ v konkrétním významu se cesta objevuje jako metaforické vyjádření „nit asfaltu“ – silnice. Ve sbírce je hojně zastoupen motiv krve („hvězda krvácí“, „z jeřabin krev“), přičemž výrazněji než kdy dřív můžeme uvažovat o významu vína, krve Kristovy.

K tématu jihočeské přírody se Merth ve své tvorbě stále vrací, nejexplicitněji v oddílu Šumava v *Sedmi písničkách* (1976).

3.2.6 Orančina píseň (1970)

Nakladatele pro sbírku *Orančina píseň* hledal Merth již na počátku roku 1963, kdy o tom napsal v dopise Zdeňku Kalistovi.⁷⁵ V rozhovoru s M. C. Putnou Merth řekl: „*Orančina píseň* je o dítěti, o nemluvněti. Vznikla z duševní deprese při stálém sledování StB a z poznatku, kolik lidí fízluje. Ztratil jsem zcela důvěru k druhému člověku, všechen hovor jen ‚hrál‘ a věřil jen malému dítěti. – Třeba mě zastavil neznámý člověk na ulici a řekl: ‚Přijďte k nám za deset dní.‘ To byla jejich taktika, říct to dopředu, aby se člověk víc bál. Řekl jsem mamince, že musím navečer ještě jít TAM, a když jsem se v noci z ‚pohovorů‘ vracel, nacházel jsem ji plačící...“ (Putna 1990a: 82).

Orančina píseň je cyklem deseti básní, z nichž každá představuje apostrofu: Tvůj dech, Oranko; Tvé oči, Oranko; Hra Tvých ruček, Oranko; Tvůj pláč, Oranko; Tvůj strach, Oranko; Tvá radost, Oranko; Tvé mlčení, Oranko; Co říkáš, Oranko; Ty stůněš, Oranko; Jak jsi krásná, Oranko.

Básně mají totožnou strukturu šesti čtyřverší psaných v ich-formě, představují monolog. Délka verše je stejně jako v předchozích sbírkách enormně vysoká, sahá i přes dvacet slabik a nejdelší verš je sedmadvacetislabičný. S krátkými verši se zde nesetkáme, nejkratší má šest slabik a je ojedinělý, rozsah veršů je v *Orančině písni* spíše vyrovnaný.

Rým se objevuje nahodile v podobě střídavé i sdružené, která však nikdy nepostihuje větší úsek než jednu strofu. Ve sbírce nalezneme standardní rýmy (např. do skřelí – držely, jed – zpět, listy – pianisty, rovnováhu – vláhu, zrady – hlady), polorýmy, posílené v uvedených

⁷⁴ Vzpomeňme, že vnímání času v křesťanské tradici je lineární.

⁷⁵ Merth Kalistovi, Jindřichův Hradec, 8. 1. 1963.

případech o shodu předpon (např. *nevzala – nevdechla, vylekal – vyhvízdával*), i asonance (např. *čistotou – utonou, domova – dolován, medu – jménu, parafinu – svinul*). V několika případech se objevuje zakončení veršů ve strofě na stejný vokál (*má – vyleká – barevná – rozsypá, zhuštěné – dopadlé – nevrkne – spájivé*), případně je jedno ze slov alespoň zvukově blízké (*odpočívá – vran – pozahřmívá – dolétá*).

Téma dítěte je patrné i v užitém jazyce, který se blíží dětské mluvě užíváním deminutiv (*kalíšky, klínky, světélka, stolečky, svítilnička, zobáčky ad.*) nebo slov deminutivům formálně podobných (např. *fialky, ledňácci, poduška, pápěření, sněženky*).

Básně vyjadřují vztah dospělého k malému nevinnému dítěti, u něhož nachází člověk, zrazený svým okolím, bezpečné útočiště.

*Zaváto vítr a sníh zaváto vítr a pláč
Vítr a tma
A jako kapesní svítilnička
Pohnul se prvně dětský dech v mém dechu plném zla*
(Tvůj dech, Oranko, s. [13])

Naplněním přirozené touhy po lidském porozumění, které lyrický subjekt postrádá, je pohled na nemluvně, v jehož očích nalézá souznění:

*Co jsem se napil očí Tvých očí Tvých, Oranko
A bičem marně byl jsem bit svou bídou prolhanou*
(Tvé oči, Oranko, s. [17]).

Dítě nezklame a nezradí, je upřímné, nic nepředstírá. Tato jeho vlastnost je zdůrazněna připomenutím Jidáše zosobňujícího známého, blízkého člověka:

Jidáš se tak často podíval zdravili jsme se a smáli
(Tvůj pláč, Oranko, s. [28]).

Dítě je požehnáním, představuje to nejcennější, neboť přináší radost a naději:

Je tolik štěstí a života kde dům má dětský pláč
(Tvůj pláč, Oranko, s. [27]),

A dala blízkost ke všemu ke všemu živému, Oranko má
(Tvé mlčení, Oranko, s. [39]).

Posilujícím prvkem ve světě „plném nepřátel“ je domov. Tento motiv se u Mertha vyskytuje i v jeho pozdější tvorbě, např. v *Ne krvi býků* (1974), *Sedmi písniích* (1976) a zejména v básních devadesátých let. Domov představuje lyrickému subjektu základní jistotu:

*Až budeš jednou, Oranko, sama a bez tepla
Kéž by Tě síly domova vždy pevně držely*

(Tvá radost, Oranko, s. [36]).

Orance je vyjadřována vděčnost za její schopnost vrátit ztracenou víru v člověka. Její úsměv a síla přinášejí povzbuzení. Opakovaně se objevuje přání, aby, až sama bude jednou v nelehké situaci, dokázala nalézt podobnou oporu.

*Bud' Tobě tichý dík
Tak často chodívám Tvou sílu potkávat
Až budeš slabá jednou jako dospělí
Kéž se Ti v čase nejhorším sám Blaník otvírá*

(Co říkáš, Oranko, s. [43])

Předposlední báseň vyjadřuje strach o milovanou osobu, úzkost z nemoci dítěte a z neschopnosti mu pomoci, ochotu udělat pro něj cokoli.

*Slibuji slibuji ze lží všech vysmekán
Že nejsem nic než prach jen Tobě kéž se uleví*

(Ty stůněš, Oranko, s. [47])

Oslava Oranky vrcholí poslední básní plné přírodních obrazů. Oranka je vykreslena jako nadpozemská bytost, lyrický subjekt k ní vzhlíží, uctívá ji.

Ty bydlíš květ jabloní Ty dýcháš pel narcisů Ty hladíš pleť duše jak letní tma

(Jak jsi krásná, Oranko, s. [50])

Orančina píseň je v Merthově tvorbě jedinečná svým zaměřením na konkrétní subjekt a užitím první mluvnické osoby. Neustálým přímým oslovením – celkem patnáctkrát, v každé básni minimálně jednou až třikrát, nejčastěji v podobě „Oranko má“ – se Oranka zpřítomňuje, přestože sama nepromlouvá. Tato jednostranná komunikace může být vnímána také jako paralela k obracení se k Bohu, s nímž má Merthova Oranka společnou úlohu – posilovat člověka a dávat mu naději.

3.3 70. a 80. léta

V roce 1970 začal F. D. Merth působit ve Strašíně, kde vykonával kněžskou službu až do své smrti. Zde vznikala díla považovaná např. Jaroslavem Medem (Med 2004: 165) či Ivanem Slavíkem⁷⁶ za vrchol Merthovy poezie.

Bez možnosti publikovat veřejně šířil autor v tomto období své básně prostřednictvím samizdatu. V olomoucké edici Texty přátel vyšlo *Sbírání pokladu* (1976) a *Zápisy* (1986).⁷⁷ V edici Kde domov můj byly tištěny *Rukopisy* (1980), které obsahují sbírky *Ne krví býků* (1974), *Sedm básní* (1976), *Sbírání pokladu* (1976), *Malé hory* (1977), *Strašně lidský hlas* (1978) a *Kyrie* (1979).

Sbírání pokladu obsahuje čtyři číslované básně v próze, jejichž tématem je láska k matce. Jsou uvozeny mottem z románu Henriho Pourrata *Kašpar z hor*.⁷⁸

Malé hory obsahují šestnáct pojmenovaných básní.⁷⁹ V knihovně Libri prohibiti je uložen strojopis *Malých hór* i s kopií Slavíkova pochvalného dopisu, v němž se ke sbírce vyjadřuje.⁸⁰ Bibliofilský tisk vydaný pod názvem *Malé hory* v roce 1995 Miloslavem Kořenským však není s touto rukopisnou sbírkou totožný.

Název sbírky *Strašně lidský hlas* je odvozen z básně Ewy Lipské⁸¹ Jenom proto, jejíž druhá strofa je v částečně upraveném znění mottem sbírky: „Linka naděje je věčně obsazena / Volám ti, Bože, už hezkých pár let / Jenom proto / Abych uslyšela / Tvůj strašně lidský hlas“.⁸² Sbírkou obsahuje třináct pojmenovaných básní.⁸³

Kyrie obsahují tři části: Prolog (tři básně), Křížová cesta (čtrnáct básní, později vyšla sbírka jako součást *Listů z diáře*, 1993) a Epilog (tři básně).⁸⁴

76 Dopis Slavíka Merthovi z 27. 8. 1977, uložen společně s rukopisem sbírky *Malé hory* v knihovně Libri prohibiti.

77 Sbírkou vydané v Textech přátel jsme neměli možnost ověřit, vycházíme proto z textů vydaných v edici Kde domov můj a u *Zápisů* uvádíme v podkapitole 3.3.4 v roce 1988.

78 Motto ve znění: „Ale zde uvnitř oheň zlatí líce / Vrhaje zář po truhle k hodinám / Po stěnách, věrně dávným postavám / Jdou naše stíny, jdou krvácejíce“.

79 Sbírkou *Malé hory* z roku 1977 obsahuje básně Na konci léta, Žně, Rekviem, Podzimní jez, Zastavení, Zimní chalupa, Sníh, Dálky, Ubíhá, Lítost, Píseň, 1. máj, Letní večer, Svatodušní čas, Sklizeň orlíčků, Cestou.

80 Slavík Merthovi, 27. 8. 1977: „Ty verše jsou zatím nejlepší, co od Tebe znám. Je to opravdová poezie a osobitá poezie. Je celá naplněna krásnou pošumavskou přírodou a krajem, v němž žiješ, a také Tvým údělem. Není to ale pouhá krajinářská poezie, do obrazů se prolíná širší a hlubší perspektiva a pohled. A obrazy, třebaže jsou konkrétní a z realit, jsou zároveň svými neobvyklými spojeními něčím nad a přes. Skoro každý verš má několik dimenzí a říká víc, než se dá říci. A třebaže je tam stesk, lítost, jako celek to není vůbec smutné.“

81 Ewa Lipská (*1945), polská básnířka.

82 Báseň Jenom proto byla v českém překladu Ludvíka Štěpána otištěna ve výboru *Vernisáž* (Praha, Československý spisovatel 1979, s. 46).

83 Sbírkou *Strašně lidský hlas* obsahuje básně Hovoří dešť, Umělci, Dar, Zavřené dvěře, Neděle, Léto, Vesnické ráno, Devatero kvítí, Podzimní sad, Vítr v listopadu, Chlapec v podzimu, Dušiček, Štědrý den.

84 Prolog obsahuje básně Rozloučení, Déšť, Domov. Epilog obsahuje básně Setkání, Setkání II. a Setkání III.,

V edici Kde domov můj dále vyšly pod souhrnným označením *Rukopisy* sbírky *Matutinum* (1981, dva oddíly obsahující devět a sedm pojmenovaných básní),⁸⁵ *Zastavení* (1983, devět pojmenovaných básní datovaných 1982),⁸⁶ *Zastavení II* (1984, devět pojmenovaných básní datovaných 1983)⁸⁷ a *Zápisy* (1988). *Zastavení* a *Zastavení II* byly s vrocením 1983 tištěny společně. *Zápisům* se budeme v této kapitole věnovat detailněji, na tomto místě proto jednotlivé oddíly sbírky neuvádíme.

V Československém dokumentačním středisku nezávislé literatury vyšly sbírky *Sbírání pokladu* (1976) a *Faeton* (1989), roku 1989 zde byla znovu vydána sbírka *Nokturny* v původní úpravě Josefa Cipry z roku 1966.

Faeton se skládá z osmi číslovaných básní, z nichž každá je dále dělena na tři části. Sbírkou otevírá motto ze druhé knihy Ovidiových *Proměn*, epitaf z Faetanova náhrobku.⁸⁸

V samizdatu byly také zpřístupněny *Zápisy z roku 1989* (1989), sbírka sedmnácti pojmenovaných básní,⁸⁹ za nimiž následoval opis *Nokturnů*.

Přehled Merthovy tvorby sedmdesátých a osmdesátých let uvádíme v tabulce v obrazové příloze (č. 36).

Následující kapitola se podrobněji zabývá sbírkami, které později vyšly oficiální cestou: *Ne krví býků* (1992), *Zápisy* (1992), *Sedm písní* (1994). Věnujeme se také *Křížové cestě* (1979), již vydal v souboru *Listy z diáře* jako soukromý bibliofilský tisk v roce 1993 Miloslav Kořenský.

přičemž Setkání III. je přepisem starého křesťanského hymnu *Luminis fons, lux et origo lucis* (Pramen světla, světlo a zdroj světla).

85 Sbírkou *Matutinum* obsahuje v první části básně *Ještě za noci*, *Prvé paprsky*, *Za úsvitu*, *Pootevřené dveře*, *Oblékání slunce*, *Vánoční matutinum*, *Pootevřená víčka*, *Paprsek okna*, *Okamžik*. Ve druhé části jsou zařazeny básně *Zavazadlo*, *Zklamání*, *Návštěva*, *Havelský čas*, *Královský kámen vánoční*, *Několika přátelům a Vítej, liste bílý!*.

86 Sbírkou *Zastavení* obsahuje básně *Zastavení u okna*, *Zastavení u hřbitova*, *Zastavení v lese*, *Zastavení v létě*, *Zastavení v dešti*, *Zastavení v září*, *Zastavení u jabloní*, *Zastavení s únavou*, *Zastavení u přátel*.

87 Sbírkou *Zastavení II* otevírá motto ve znění „Když ptáci jsou ukryti před silným větrem / Vítr je atrapuje / Po zemi pobíhají suché listy stromů / Tančí // Tak také kněžská slova zapřená zmizelá / Za vichřice v duši / Ožívají a nesou radost // Díky Díky“. Sbírkou obsahuje básně *Píseň o hnízdu rákosníka*, *Píseň o odešlém kostele*, *Letní den*, *Domov*, *Vrstva*, *Síla*, *Píseň o přátelích*, *Píseň o víře*, *Píseň o podzemním skřivanu*.

88 Motto ve znění: *Hic situs est Faeton / Auriga currus paterni / Quem si non tenuit / Magnis tamen excidit ausis*. Překlad: „Zde je Faeton pohřben, / kdys vozataj otcova vozu; / nezvládl jej a zhyнул, / však při velkém, odvážném činu“ (Ovidius 1998: 44).

89 *Zápisy z roku 1989* otevírá motto „...že nikdo neví, proč je den a proč je noc, / že nikdo nezná jméno Tvůrcovo? / Volod' o, / Tvůj dech si lokl výšin / A zachytil kroužení orlovo!“ Sbírkou obsahuje básně *Cyklus*, *Ostrůvek*, *Šumava*, *První sníh*, *Trylek Augustina*, *Selský dům*, *Vězení*, *Štědrý den*, *Kazatelna*, *Podzemní den*, *Ráno*, *Oblaka*, *Pláč vína z poháru*, *Sbohem, přátelé*, *Kaligram*, *Stesk*, *Les zjara*.

3.3.1 Ne krví býků (1974)

Sbírku *Ne krví býků* měl Merth připravenou již na jaře 1971 a básně z ní pokládal za své „nejlepší věci“.⁹⁰ Měla vyjít v brněnském Bloku, po Biřakově projevu z prosince 1977 mu však nakladatelství již schválenou sbírku vrátilo.⁹¹ V roce 1980 byla zařazena do *Rukopisů* samizdatové edice *Kde domov můj* a oficiální cestou vyšla až roku 1992 v *Růži*. Doslov ke knize s názvem *Básník samoty a ticha*, který byl obsažen již v původním vydání *Rukopisů*, napsal Jaroslav Med.

Význam titulu není zcela zřejmý, domníváme se však, že souvisí s obětní krví. Ta byla původně kozí, ovčí a při zvláštních příležitostech také býčí. Kristova prolitá krev nahradila zvířecí oběti, Ježíš tak vydobyl svému lidu věčné vykoupení (Židům 9, 12; 9, 15; 10, 4).⁹²

Mottem sbírky jsou latinské citáty z Žalmy 87 (verš 19) a Žalmy 118 (verš 54):⁹³ *Removisti a me amicum et sodalem / Familiares mei sunt tenebrae.*⁹⁴ *Carmina facta sunt mihi statuta tua/ In loco peregrinationis meae.*⁹⁵

Sbírka je rozdělena na dvě části označené římskými číslicemi. První oddíl obsahuje třicet nepojmenovaných básní, druhý oddíl třicet nepojmenovaných a dvě pojmenované básně (Slabomyslný chlapec, Rekviem).

Nejkratším veršem je osamoceně stojící slovo „Žalm“, naopak nejdelší verš, a to i v celé Merthově tvorbě,⁹⁶ má třicet devět slabik.

Strofické členění nového vydání se shoduje s původním zněním v *Rukopisech* s výjimkou dvou básní, kde došlo zřejmě nedopatřením k posunutí hranic strof.⁹⁷

V první části se objevují výlučně tříveršové a čtyřveršové strofy, jedna výlučně pětiveršová a následně jejich kombinace. Ze strof o vyšším počtu veršů přistupují do kombinací šestiveršové a ve dvou případech i osmiverší. Některé kombinace trojverší a čtyřverší se blíží formě sonetu.

90 Merth Kalistovi, Strašín u Sušice, 1. 4. 1971 a 1. 7. 1971.

91 Merth Mertlovi, Strašín, 3. 9. 1987.

92 *Židům 9*, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Heb/chapter/9>; *Židům 10*, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Heb/chapter/10> (7. 4. 2015).

93 Merth uvádí Žalm 87 a 118 dle číslování Vulgaty. V českém překladu, který tradičně drží číslování hebrejského originálu, se jedná o Žalmy 88 a 119. *Žalmy*, dostupné z: <http://www.modlitba.cz/seznam-modliteb/rozdeleni-modliteb-podle-puvodu-podle-autora/modlitby-z-pisma-svateho-z-bible/zalmy/> (22. 3. 2015).

94 Překlad: „Přítele a druha jsi mi vzdálil, jenom temnoty se ke mně znají!“ *Žalm 88*, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/88> (22. 3. 2015).

95 Překlad: „Nařízení tvá si zpívám jako žalmy v domě, kde jsem jenom hostem.“ *Žalm 119*, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/119> (22. 3. 2015).

96 Verš o třiceti devíti slabikách se vyskytuje také ve sbírce *Zápisy* (1988).

97 Je podzim na vodách... (staré znění 4+4+4+6 oproti novému 4+4+5+5) a Jak usnou lidé... (staré znění 6+6+6+6 oproti novému 6+6+3+3+6).

Ve druhé části převládají čtyřveršové strofy, někdy také v kombinaci s tří-, pěti- a v jednom případě také se šesti-, osmiveršovou strofou nebo osamoceným veršem. Pouze tříveršové strofy se vyskytují ve třech případech, dále také jednou jako kombinace s šestiveršími.

Rýmy, zpravidla nepostihující celou báseň, jsou střídavé či sdružené. V osmnácti básních zasahuje zvuková shoda přes hranici strofy, v jednom případě rým dokonce sahá ob jednu strofu. Stejně jako v předcházejícím období se vedle standardního rýmu (např. *hříchů – tichu, žije – zmije*) setkáme s polorýmy (*kaligram – drahokam, paní – koní*), asonancemi (*domovem – pochopen, rybník – přítmí*), slovy zvukově si blízkými (*duben – buben, teplem – temnem*) a mnoha dalšími případy rozličných odchylek od závazné shody. V pěti případech se objevuje zakončení celé strofy na totožnou hláskovou skupinu (*jdou – nad mlhou – pokleknou – na rozloučenou, led – květ – naposled*).

Ústředním motivem sbírky je čas, který je často rozvíjen atributy, případně upřesněn větou, např. „Čas drsných úst jara“, „Čas jemuž vůbec nevádí že zemřeš snad a vrátí si tě zpět“,⁹⁸ „Čas na očích uzliny snímá“, „mlčící čas“. V rámci verše bývá čas také zmnožován: „Čas čekání čas úžasu čas mlčení“, „Čas dravců a čas sněženek“, „Čas omylů a čas vyhnání“, „Čas renet v čas vřesů“, „Čas spřežení barev Čas říjnový“, „Čas zastavuje čas a dodýchal a přestal“. Celkem se toto slovo ve sbírce objevuje v padesáti sedmi výskytech.

Z Merthových neologismů zmiňme slovo „v polopolednách“, ze zvukomalebých jevů uveďme např.: „Na stínu stín a k stínu stín“ (s. 19), „Srpen srp na srp uloží“ (s. 41) a „Až přijde tma ta lampa tma tma lampa tvá“ (s. 71).

Oproti tvorbě šedesátých let se Merthův slovník částečně proměnil. Stále převažují přírodní motivy (např. les, kámen, květ, pták, ryba), motiv cesty, dne a jeho částí (ráno, večer, noc), motivy slunce, světla, tmy a stínu apod. Nově v básních vystupuje člověk, přátelé, lidé. Motiv domova je konkretizován částmi domu: okno, dveře, střecha, krov, sklep, stůl ad.

První strofa úvodní básně v sobě spojuje motivy typické pro Merthovu tvorbu napříč obdobími:

*Sivá a rzivá samota. Na poli déšť
U lesa člověk stín. Tak mlčí večer
Květy se rozevírají (to už jen v tobě)
Čas který klečel
Z dávno rozpadlých cest*

(Sivá a rzivá samota..., s. 11).

98 Respektujeme autorovo nedůsledné užívání interpunkce.

Cyklus roku je vyjádřen střídáním ročních období. Z měsíců jsou explicitně jmenovány červen a listopad. Z náboženské oblasti jsou ve sbírce užita slova Bůh, David, Eliáš, Jidáš, misál, litanie, Noe, píseň Simeona, Sinaje zjevení, soudný den.

V Merthově tvorbě se od jejích počátků objevují také barvy, zde např. zlatá, stříbrná, bílá a modrá. Symbolikou barev se v naší práci nezabýváme, představuje však jednu z oblastí, jimž se lze v rámci interpretace Merthovy poezie věnovat.

Na zkušenost, již získal Merth jako vychovatel mládeže, může odkazovat báseň *Slabomyslný chlapec* a zmínka o dětech v ústavní péči (*Čas sněhu Vánoc...*, s. 13), reminiscence na dobu věznění spatřujeme v básních *Vítr je na okně...* a *Pod vodou stáda zvonů*.

„[Merth] bytostně nedůvěřuje každé náhodné inspiraci, skutečnost básně je neustále korigována básníkovým intelektem, jehož nejvýraznějším atributem je přísná snaha po řádu. [...] Všechno je u Mertha výpovědí, každý kámen je výrazem něčeho osobního, co míří k podstatě bytí. [...] Merthovi nikdy nejde o psychologický efekt, o pouhou výpověď lyrického subjektu, ale vždy míří k obecně metafyzickému smyslu...“ (Med 1992a: 80).

3.3.2 Sedm písní (1976)

Sbírka *Sedm básní* byla poprvé zařazena v *Rukopisech* (1980). Oficiálně vyšla až roku 1994 v nakladatelství Arca Jimfa, kdy byl původní název změněn na *Sedm písní*.

V Merthově tvorbě je tato sbírka výjimečná svou kompozicí. Skládá se ze sedmi⁹⁹ oddílů (*Plavec, Světlo, Tíha, Umělci, Zázraky, Šumava, Měsíce*), z nichž každý má sedm básní mimo *Měsíce*, které obsahují básní dvanáct. Oddíly *Umělci* a *Měsíce* obsahují básně pojmenované, básně ostatních oddílů jsou označeny římskými číslicemi.

Nejdelší verš sbírky má dvacet šest slabik, nejkratší se objevuje na pěti místech v podobě dvouslabičného slova.

Od strofiky původního znění v *Rukopisech* se odlišují dvě básně z oddílu *Světlo* a po jedné básni z oddílů *Tíha* a *Měsíce*, a to posunutím hranice některých strof.¹⁰⁰ Převládají tří- a čtyřveršové strofy, také ve vzájemných kombinacích, následované kombinacemi s pěti-, šesti- a sedmiveršími. V jednom případě se objevuje kombinace čtyřveršových strof s osmiverším, jedna báseň obsahuje čtyři pětiveršové strofy.

99 Posvátné číslo sedm se mnohokrát opakuje ve *Starém i Novém zákoně* (Royt – Šedinová 1998: 20).

100 *Světlo*, II. (staré znění 3+3+1+3+1+3+1 oproti novému 3+4+3+1+3+1) a VII. (staré znění 3+2+4+3 oproti novému 5+4+3), *Tíha*, III. (staré znění 5+3+1+1, oproti novému 4+3+1+2, v němž byl vypuštěn jeden verš první strofy a poslední verš původního znění rozdělen do dvou) a *Měsíce*, *Červen* (staré znění 4+4+4+4, v němž byl poslední verš uspořádán stupňovitě, oproti novému 4+4+4+6).

Rýmy jsou střídavé a sdružené, v jednom případě se objevuje rým obkročný. V oddílu Umělci nalezneme šestiverší s rýmovým schématem abcacb a dvě sedmiverší se schématem abcabc. Podobně jako v *Ne krví býků* se setkáme s rýmy přesahujícími hranici strofy, a to v sedmnácti básních.

Jmenujme příklady standardních rýmů (*lesy – zasteskne si, na dráze – v odvaze, po vodách – v úrodách*), polorýmů (*dnešku – výšku, hoří – stářím, bitevní – nedělní*), asonancí (*hlíny – jívy, jinak – snímá, pevnině – neslyšně*) a rýmových dvojic blížících se homonymii, na něž je tato sbírka nebývale bohatá (*krovy – rovin, mízy – mizí, odemklá – obemkla, pokleká – protéká, potkává – protkává, přepěnění – přeměnění, samot – samo, stůl – sůl, uzd – úst, ze sadu – zezadu*). Na ukázkou vybíráme také několik párů s různými zvukovými nepravidelnostmi (*jahod – jaro, koupe – soupeř, očí – loučí, projektil – propustil, růže – zúžen, smrtí – svítí, tobě – podběl, troubí – v hroby, uklání – usmání*).

První oddíl je alegorií cesty životem, plavec zde vystupuje namísto tradičního poutníka. S ním souvisí i frekventované motivy vody, dna a břehu. Mimo nich se často vyskytuje tma, slunce a hvězdy.

Vedle přírodních obrazů a reminiscence na vězení, kterou můžeme chápat pod spojením „věžeňské zdi“, zmiňme odkaz k bitvě u Thermopyl a epitafu padlým Leonidovým vojákům. Se současným světem souvisí dvojverší „Maratónský běžec Bikila / Vítězí umírá“.¹⁰¹

Smrt plavce v závěru oddílu není vnímána pesimisticky, neboť poslední verš upomíná na věčný život symbolizovaný světlem oproti předcházející tmě. Kontrast je posílen užitím antonymních sloves:

*V té chvíli tma. Tma tmy. Tma stín a stín tmu uzavřel*¹⁰²

Plavec utonul

Jen rákosníček zazpíval a dvéře světlu otevřel

(VII., s. 14).

Druhý oddíl ukazuje různé podoby světla, často v protikladu ke tmě. Světlo představuje skutečné hodnoty. Může jím být Bůh provázející nás životem, domov, naděje, poznání, věčný

101 Abebe Bikila (1932–1973), etiopský běžec, na olympijských hrách v roce 1960 a 1964 získal v maratónském běhu zlatou medaili, přičemž závod absolvoval naboso. Po autonehodě v roce 1969 ochrnul. Tuto tragickou zkušenost reflektoval v citátu, na nějž Merth odkazuje: „Muži úspěchu se setkávají s tragédií. Byla to Boží vůle, že jsem vyhrál olympiádu, a byla to Boží vůle, že se mi stala nehoda. Přijal jsem tato vítězství, stejně jako přijímám tuto tragédii. Musím přijmout obě tyto okolnosti jako životní skutečnosti a žít šťastně“ (<http://www.barefootmarathon.co/Background.html>; 10. 4. 2015).

102 Zvýraznila KM.

život („A na niti jsi přešel nad smrtí a ani nevěděl, žes proměněný ve světlo“, s. 19) ad.
Z motivů jmenujme vedle světla stůl a květ.

V oddíle Tíha zachycuje autor okamžiky, kdy tíhu pocítujeme, a co nám dává sílu ji unést.

*Nesl ji pták, když odlétal
Tíha v hrdle je jarní zpěv
Nesl ji telegrafní drát, když s větrem oblékal
Pozůstalé*

*Nesl ji letec na nervech
Tu tíhu doletu a přistání
Nesl ji zrychlovaný dech
Nečekaného setkání*

(I., s. 24)

Frekventovanými motivy jsou vedle tíhy a lehkosti domov, pták, květ. Poutavost básnických obrazů je umocněna užitím protikladů:

Že každá tíha vždy tak lehce přichází

(I., s. 24),

*Jako by někdo tu rozepjal ruce, jež unesou všechno a při tom tak jemně
Položí vzpomínku nejmenší cestě domů*

(VII., s. 30).

Oddíl Umělci obsahuje básně nazvané Malíř, Básník, Sochař, Varhaník, Tanečník, Herec a Výtvarník. Lidé s těmito profesemi mají určitý dar – oslovit duši. Malíř dokáže představu skutečnosti přetavit do obrazu, básník totéž dovede slovy. Sochař k tomuto zachycení používá hmat.

Báseň Varhaník se vymyká svým konkrétním zaměřením. Merth neužil obecného označení hudebník či muzikant, neboť nejušlechtilejším hudebním nástrojem jsou pro něj právě varhany, neodmyslitelně spjaté s církevním prostředím a tím také s vírou.

Tanečník nás oslovuje pohybem, v rytmu a tónech vyjadřuje emoce:

*Vláknem kaligrafa píše si hudba taneční sál
Z vrbové písťalky jara potok teď v dětech tančí
Být lehčí, než světlo. Být těžší, než tma
Oheň společné řeči*

(Tanečník, s. 36).

Herec dovede ostatním zprostředkovat „neviditelný svět“ jiných. Výtvarník má schopnost přeměnit tvar, oživuje obyčejné věci a materiály.

Oddíl Zázraky upomíná na přítomnost zázraků v každodenním životě kolem nás. Zázrakem je lyrickému subjektu dítě (již *Orančina píseň*, 1970), domov, vzpomínky, které si neseme s sebou, souznění a víra.

*Dva vlaky se rozjely každý jinam
Dva lidé v nich však zůstali spolu
Tak jako s podzimem odlétne skřivan
Zůstává nad polem, jež strásal dolů*

(VI., s. 45)

Z nejčastějších motivů jmenujme stín, hlas a strom. V poslední básni každá strofa odpovídá jednomu ročnímu období, přičemž strofa poslední, pátá, celý rok, plný zázraků, shrnuje.

Oddíl Šumava tematizuje šumavskou krajinu a přírodu. Ta zde vystupuje beze všech reálií a kulturně-historických souvislostí, je východiskem pro složitý proud asociací, které se odehrávají v básníkově mysli.¹⁰³ Nejedná se o oslavu jihozápadočeského pohoří, ale o vyjádření vztahu ke známému, důvěrnému místu, k domovu. Právě zde nachází lyrický subjekt naději („Žes blízko víře, protože jsi našel Pandořinu skříňku“, s. 51).

Vedle tmy, ticha a cesty jsou dominantními právě přírodní motivy: les, květ, země a louka. Také zde se objevují kontrasty, například v opozici nahoře a dole, charakteristické pro spirituální poezii:

*Začátek cesty k pokladu jak padá výška borovic
A ticho protéká až dolů do vesnic.*

(III., s. 50).

Poslední oddíl vyjadřuje cykličnost roku. V každém měsíci básník zpodobnil obrazy typické pro danou dobu – např. v lednu bílá stavení, v únoru sněženky, v březnu zorané pole, v dubnu mízu vracející se do stromů, v květnu šeríky, v červnu třešně a jahody, v červenci žár, v srpnu zralé obilí, v září babí léto, v říjnu pestré barvy, v listopadu déšť a v prosinci sníh, děti na saních a vánoční čas.

Nejčastějšími motivy jsou noc a den, slunce, tma, květ a oheň.

103 Putna, Martin C. (2007): F. D. Merth (Strašín), in *Putnův jihočeský literární místopis*, dostupné z <http://prehovac.rozhlas.cz/audio/547966> (26. 11. 2014).

Z hlediska kompozice je pozoruhodná báseň Listopad:

List padá dolů a vzhůru stoupá dým¹⁰⁴
Koldokola dálky. Léta se vracejí
V studené barvě jim květy. Zbytek hostiny

Děšť padá dolů a vzhůru stoupá dým
Koldokola mlha. Hroby se vracejí
Teď nic jim nestíní

Rybník je prázdný. Vodník spí
A hlína oranice zvonice pokání
Jen kdesi daleko ve vsi křídlovka zavýskla si

List padá dolů a vzhůru z ohňů dým
Koldokola v stožárech dálky se vracejí
V studenu letí vrána. Zbytek hostiny

Děšť padá dolů a vzhůru z mlhy dým
Koldokola chlad. Jen hřbitovy v jásot se vracejí
A s krůpějí slunce na štítu statku chocholouš zavýskl si

(Listopad, s. 68).

Jednotlivé oddíly *Sedmi písní* spolu úzce souvisejí a nepřímou na sebe navazují. Sbíрка je svou kompozicí formálně nejpropracovanějším dílem v celé Merthově tvorbě.

3.3.3 Křížová cesta (1979)

Oddíl Křížová cesta byl původně součástí sbírky *Kyrie v Rukopisech* (1980), společně ještě s oddíly Prolog a Epilog. V roce 1993 vyšla *Křížová cesta* v souboru *Listy z diáře* společně se *Zápisy omega*, *Zápisy z Malaú* a *Zápisy ze zimy*.¹⁰⁵

Předmětem sbírky je ukřížování Ježíše Krista, zachycené ve čtrnácti básních odpovídajících zastavením křížové cesty (Odsouzen I., Béře kříž II., Po prvé pod křížem klesá III., Potkává matku IV., Šimon Cyrenský pomáhá nésti kříž V., Veronika podává roušku VI., Po druhé pod křížem klesá VII., Napomíná plačící ženy VIII., Po třetí pod křížem klesá IX., Roucha zbaven X., Na kříži přibíjen XI., Pán na kříži umírá XII., S kříže sňat XIII., Uložen do hrobu XIV.).

Strofické členění se liší od původního znění v *Rukopisech*, některé z dlouhých veršů byly rozděleny do dvou.¹⁰⁶ Namísto původních tří-, čtyř-, pěti- a jedné šestiveršové strofy tak

104 Zvýraznila KM.

105 Datováno následovně: *Zápisy omega* (1991), *Zápisy z Malaú* (1992), *Zápisy ze zimy* (1993).

106 Původnímu strofickému členění odpovídají pouze básně Odsouzen I., Po třetí pod křížem klesá IX. a Uložen do hrobu XIV.

narostl počet veršů ve strofě, a to až na sedm a v jednom případě na osm. Dochází tím ke zkrácení verše, který dosahoval v prvním vydání jedenatřiceti slabik, v bibliofilském tisku je hraničních dvacet dva slabik,¹⁰⁷ a ke vzniku přesahů, které posilují působení nově osamostatněných úseků. Narušeny jsou anaforické konstrukce (Potkává matku IV., Šimon Cyrenský pomáhá nésti kříž V.).

Úprava strofiky s sebou nese také důsledky pro rým – slova účastníci se zvukové shody jsou vsunutím „nových“ veršů od sebe oddalována a jejich vztah je hůře postižitelný. Z příkladů rýmových dvojic uveďme rým standardní (slovo – vladařovo, zář – tvář), polorým (břevnem – pohřbem, vůní – síní) a asonanci posílenou o shodný konsonant (na kříž – patří). V pěti případech je užito rýmové echo (léta – slétá, nic – šibeníc, přiletěl – těl, víc – voskovic, zrada – ráda).

Merthovo zpracování křížové cesty¹⁰⁸ se opírá o tradiční křesťanské hodnoty. Spasitelovo sebeobětování je příkladem pro všechny věřící, kteří by stejně jako on měli odpouštět, utrpení snášet s pokorou, neklesat na mysli a nevzdávat se při zdolávání překážek.

Tak v odsouzení nalézá už teď tisíce lidí vlastní tvář

(Béře kříž II., s. [3])

Panna Marie ztělesňuje lásku k bližnímu, která mírní krutost situace. Ve třináctém zastavení představuje Marie triumf ducha nad bolestí ze ztráty syna, je vzorem všem truchlícím – mrtví nejsou ztraceni a znovu se s nimi setkáme, neboť věčný život přesahuje život pozemský.

Klín Matky. Dítě je mrtvé

Buď věřit opaku

Anebo také ukončit vše

[...]

Bolest už beze stop

Povstává Matka a hledí k nám

Je přece doma u nás. (Úzkosti)

A vítězná pro svoji velkou moc

Přichází. A čeká. Aby s námi zůstala!

(S kříže sňat XIII., s. [21])

107 Nejkratším veršem je v obou zněních dvouslabičné „Domov“.

108 Merthův přítel, týnský farář J. Reinsberg, vytvořil křížovou cestu ze samorostů, která byla umístěna na verandě strašinské fary (Slavík 2000/2010: 6).

Šimon je připomenutím důležitosti pomoci ostatním a nesobeckosti, ačkoli tato vsřícnost znamená omezení vlastního pohodlí. Že může pomoci i zdánlivá maličkost a hlavní je vykonat vše, co je v našich silách, dokazuje postava Veroniky. Další výzvy představuje vytrvání ve víře a vyvarování se pýchy, lhostejnosti, lakoty a povrchnosti. Ve čtrnáctém zastavení je tematizováno jak uložení Kristova těla do hrobu, tak jeho zmrtvýchvstání:

*Vstal jsem a chci být s tebou, nemůžeš být tak sám
Pojď! Neboj se! Jsi můj! Pomohu ti jít tajemstvím!*

(Uložen do hrobu XIV., s. [23]).

Dominantním motivem sbírky je tma. Ta je spjata s nocí, která je v *Novém zákoně* pocíťována negativně (Lurker 1999: 276). Nejčtenější je tento motiv v deváté básni, kde vyjadřuje beznaděj:

*Tma terč. Tma každého kdo umírá
Lék je už zbytečný a stejně pláč
Je to tma před stvořením světa. Tma pralátka
Tma čekající. Tma k tomu, aby zničila.*

*Ne upíři a ďáblové. Těm tato tma se může jenom smát
Ty člověk umí uklízet do šatny divadla
Tma smutku. Tma tonoucích. Tma dna
Tma cizinců. Tma bez těla*

(Potřetí pod křížem klesá IX., s [15]).

V sedmé básni nalezneme motiv orla, nejprve jako alegorii Boha pečujícího o věřící. V poslední strofě dochází k posunu významu, orli zde představují věřící shromážděné kolem mrtvého Kristova těla (Lurker 1999: 179):

Že tam, kde je tělo, jsou i orlové! (Po druhé pod křížem klesá, s. [12]).

Dalšími opakujícími se motivy jsou oči, tvář, den, síla, slovo a člověk. Kromě Šimona a Veroniky, kteří se objevují již v titulech básní, je ve sbírce z biblických postav jmenován Bůh (také v apostrofě Ó Pane), Marie (též Matka), Jan,¹⁰⁹ Gabriel, Jidáš a Herodes.

Sedmá báseň je zakončena veršem 19 z Žalmu 88, který Merth použil jako motto ke sbírce *Ne krví býků*. Zde se objevuje v jiném latinském překladu: *Elongasti amicum / Et proximum / Et noti mei tenebrae.*¹¹⁰

109 Patrně Jan Evangelista, apoštol.

110 Překlad: „Přítele a druha jsi mi vzdálil, jenom temnoty se ke mně znají!“ *Žalm 88*, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/88> (22. 3. 2015).

Křížová cesta představuje společně se *Zápisy z prodlévání u kříže* liturgicky nejvyhraněnější dílo tohoto období Merthovy tvorby (Med 1996: 10). Oba celky otevřeně tematizují *Nový zákon* a hlásí se k odkazu Ježíše Krista. Nejzřetelněji k nám zde skrze Mertha-básníka promlouvá Merth-kněz.

3.3.4 Zápisy (1988)

Ve stejné podobě, jakou měla samizdatová sbírka s vrocením 1988, vyšly *Zápisy* v roce 1992 v nakladatelství Blok. Obsahují části *Zápisy z roku 1984*, *Zápisy z roku 1985*, *Zápisy z roku 1986*, *Zápisy z roku 1987 I. a II.* a *Zápisy z prodlévání u kříže*. Poslední oddíl byl roku 1991 vydán samostatně pod názvem *Zápisy z prodlení u kříže*¹¹¹ v nakladatelství Kniha, grafika, bibliofilie. Obě vydání se od sebe liší drobnými pravopisnými posuny. Epilog k novému vydání *Zápisů* napsal Jaroslav Med.

Sbírka je uvozena mottem: „Ticho je různé: / ticho nepřijemné nervům, / ticho vedoucí do černých děr, / ticho, které se otevírá jako náruč. // Z tohoto posledního jsou tyto zápisy.“

Jedná se především o zápisy meditací, prvotní výchozí lyrický impulz má často jen navodit atmosféru. Je zde snaha vytvořit báseň, jejíž dokonalost spočívá v analogiích a symbolech vypovídajících o převaze myšlení nad emocemi, v hledání smyslu skutečnosti a vnášení řádu. Merth je básník-intelektuál, který neustále analyzuje a prohlubuje svůj obraz světa (Med 2004: 166).

Nejkratšími verši sbírky jsou jednoslabičné „Čti“ a „My“, nejdelší verš pochází z oddílu roku 1985 a čítá třicet devět slabik.

Od strofického členění původního znění v *Rukopisech* se nové vydání liší ve dvou případech, kdy došlo k posunu hranic strofy.¹¹² Převažují tříverší, čtyřverší a jejich kombinace, k nimž přistupují osamocené verše, dvoj-, pěti- a šestiverší, jedna strofa sedmiveršová a osmiveršová. Jednu báseň tvoří samotná sedmiveršová strofa, v Merthově poezii se jedná o výjimečný případ. Vrací se zakončení básně osamocným veršem vyskytující se již v *Refrigeriu*.

Ze čtyř sbírek, jichž si v této kapitole všímáme, obsahují *Zápisy* nejméně rýmů. Čtrnáct básní je dokonce rýmů zcela prosto, z toho devět jich náleží do oddílu *Zápisy z roku 1986*. V deseti básních se opět objevuje zvuková shoda přesahující hranice strofy. Z rýmů uvádíme

111 Někdy bývá uváděn chybný název *Zápisy z prodlení u kříže*.

112 *Zápisy z roku 1984*, *Zápis o vzpomínce* (staré znění 3+3+3+3+3+3+1 oproti novému 3+3+3+3+6+1) a *Zápisy z prodlévání u kříže*, X. (staré znění 8+4+1+7+4+4+3+5+4 oproti novému 8+4+1+7+4+1+3+3+5+4).

příklady standardních (holubice – svíce, máj – stáj, slyšel – tiše, vesla – klesla), polorýmů (maří – hoří, nalézání – zhanobení, požár – denár, vína – mana) a asonancí (hrobník – končí, trávy – stály, prostřední – vzpomeň si, spolu – rodu, vína – kývá).

Zápisy z roku 1984 obsahují sedm pojmenovaných básní. Všechny tituly obsahují slovo zápis a mají formu lokálu – Zápis o... Předmětem zápisů je jaro, ráno, mokro, sníh, vzpomínka, opylování lesů a srpen. Z motivů jsou nejčtenější den, odpovídající světlu, novému začátku a zde zejména uplývajícímu času.

Svahy jsou první a také borovice, kdo v krvi mění z noci den

(Zápis o ránu, s. 14)

Zápisy z roku 1985 obsahují deset pojmenovaných básní. Oddíl otevírá motto, druhá část verše 4 z Žalmu 48: *Aperiam in psalterio aenigma meum!*¹¹³

Název úvodní básně je v lokálu jako u předcházejícího oddílu, zbylých devět má formu genitivu (např. Zápis z března, Zápis rozkvetlé louky). Oproti Zápisům z roku 1984 se zde nikde neobjevuje sníh a zima, oddíl zachycuje přírodu od března do listopadu. Poslední zápis nese v titulu Osek u Duchcova, klášter na úpatí Krušných hor. Z odkazů na historické reálie se znovu objevují Thermopyly, z křesťanské tradice archanděl, opat, mana a hostina Ježíšova.

Nejčtenějším motivem je opět den, následovaný motivy růže, strom a dítě.

Zápisy z roku 1986 jsou dedikovány Ivanu Slavíkovi. Obsahují deset pojmenovaných básní. Ve třech případech je titul v lokálu, šestkrát je zastoupena genitivní vazba a v jednom případě je v titulu vedlejší věta – Zápis než přišlo jaro. Frekventovanými motivy jsou déšť, vzduch, ticho a noc (v titulech zimní a letní).

Merthův vztah ke zvukomalbě, s nímž jsme se setkali již v *Refrigeriu*, dotvrzuje v tomto oddílu verš „Pochutnávám si na slovu rozbříšt“¹¹⁴ (Zápis z času masopustního, s. 37). Jako další příklad uvedme:

Děšť šumí Jako šat lidí Šumí děšť

(Zápis o šumavském dešti, s. 43).

Zápisy z roku 1987 se dělí na části označené I. a II. První část obsahuje deset pojmenovaných básní, druhá devět pojmenovaných a jednu nepojmenovanou. Oproti předešlým oddílům se v názvech neobjevuje slovo zápis, i zde se však jedná o zachycení

113 Dle číslování hebrejského originálu Žalm 49, 5. Překlad: „...při citeře předložím svou hádanku i výklad.“
Žalm 49, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/49> (5. 4. 2015).

114 Nářečně, tání sněhu.

každodenních skutečností (např. Chut' chleba, Kaplička, Příchod podzimu, Ráno, Všední den). V jednom titulu se objevuje jméno německého básníka Hölderlina. Nepojmenovaná báseň z druhé části oddílu je uvozena prozaickým textem.

Z náboženské oblasti jsou ve sbírce užita slova Ave, archanděl, Bůh, Eliáš a Veni, creator. Motivy s nejpočetnějším výskytem jsou květ, pták a síla.

Zápisy z prodlévání u kříže obsahují deset nepojmenovaných básní číslovaných římskými číslicemi. Jedná se o rozjímání nad ukřižováním Ježíše, s čímž souvisí množství užitých reálií a postav: Betlém, Eliáš, Getsemane, Nazaret, Pilátova žena, Polykarp,¹¹⁵ Sodoma. Novodobého mučedníka představuje Kolbe.¹¹⁶ V sedmé básni upomínající na výjev z *Nového zákona*, v němž Kristu na kříži podal voják houbu namočenou do octa, se třikrát zopakuje refrén „Žízním“.

Nejfrekventovanějšími motivy jsou tma („tma jako peří“, „tma zbělela“, „tma beze dna“, „světlo tmy“), kříž, země a hvězdy.

Také zde Merth užívá překvapivá slovní spojení („Nad megawaty a elektróny lavička, kde pijeme letní večer“, s. [10]).

Na konci této kapitoly se krátce zastavme u užití interpunkce nejen ve sbírce *Zápisy*, ale i v ostatních třech sbírkách, jimž jsme se zde věnovali. Sbíрка *Ne krví býků* je blízka přecházejícímu období tvorby zcela prostého interpunkčních znamének, nově se objevují pouze závorky (celkem čtyřicet třikrát). V *Sedmi písniích*, *Křížové cestě* a *Zápisech* se krom závorek setkáme také s čárkami, tečkami, dvojtečkami, otazníky a vykřičníky. Verše jsou tak opticky rozděleny do menších úseků a jejich „plynulost“ je částečně potlačena.

115 Polykarp ze Smyrny (asi 69–155/156), biskup a mučedník rané církve.

116 Maxmilián Kolbe (1894–1941), polský římskokatolický kněz, pomáhal za 2. světové války uprchlíkům před nacismem. Roku 1982 byl papežem prohlášen za svatého.

3.4 Tvorba po roce 1989

Merth psal verše až do konce svého života. V lednu 1990 v rozhovoru s M. C. Putnou uvedl: „Poezie je pro mne moment odpočinkový, který stářím trošičku umlká, ale nehyne. Na ty chvíle s ní se těším...“ (Putna 1990: 83).

Počátkem devadesátých let vyšly oficiální cestou tři sbírky, které byly v předcházejícím období tvorby součástí samizdatové edice Kde domov můj: *Ne krví býků* (1992), *Zápisy* (1992) a *Sedm písní* (1994).

Další díla publikoval Merth v podobě bibliofilii u svého přítele Miloslava Kořenského v Českých Budějovicích. Jedná se o *Zápisy omega* (1991), *Zápisy z Malaú* (1992), *Zápisy ze zimy* (1993). Společně s *Křížovou cestou*¹¹⁷ byly tyto sbírky roku 1993 shrnuty pod titul *Listy z diáře*. Roku 1994 vytiskl Kořenský sbírky *A zůstává domov a Horský triptych*, v roce 1995 *Malé hory*.

Sbírky devadesátých let jsou méně rozsáhlé, většina obsahuje pouze deset básní.

V naší práci se podrobně nezabýváme *Dopisy z dolu Pluto* (1993), soukromým tiskem bez bližšího určení.¹¹⁸ Obsahují devět básní číslovaných římskými číslicemi, v nichž se autor vrací k době věznění v Dolním Jiřetíně u Mostu.¹¹⁹

3.4.1 Zápisy omega (1991)

Sbírka deseti pojmenovaných básní byla vydána k Vánocům 1991. Omega, poslední písmeno řecké abecedy objevující se v ustáleném spojení „alfa a omega“, jehož význam bývá tradičně vykládán jako „začátek a konec“, „první a poslední“, může odkazovat ke shrnujícímu charakteru sbírky.¹²⁰ Podle *Starého zákona* byl jako alfa a omega označován Bůh (Lurker 1999: 350).

Délka verše se v Merthově pozdní tvorbě zkracuje. Zde čítá nejdelší verš třiadvacet slabik a je ojedinělý, ostatní dlouhé verše sbírky jsou v průměru šestnáctislabičné. Nejkratší verše, tříslabičné, se objevují pětkrát.

S výjimkou úvodní básně Šumava,¹²¹ která je přejata ze stejnojmenného oddílu v *Sedmi písních* (1976), se ve sbírce objevují tříveršové a čtyřveršové strofy, také v kombinaci

117 Křížová cesta byla původně součástí sbírky *Kyrie v Rukopisech* (1980).

118 Jedná se o šestnáctistránkový sešit se světlemodrými papírovými deskami. Uvedeno je pouze jméno autora, název a místo: „Strašín, 1993“.

119 Sbírkou otevírá dedikace: „Miloši Švambergovi, důlnímu na dole Pluto, Louka u Mostu, jeho směna“.

120 Bod omega se objevuje také v básni *Začátek dne* ze sbírky *Zápisy ze zimy* (1993), kde jej interpretujeme jako smrt, konec.

121 V básni je užita kombinace čtyřveršových a pětiveršových strof.

s dvojveršími a ojedinělým veršem. U tří básní stojí poslední verš samostatně (srov. *Refrigerium*).

Nejpravidelnější rým nalezneme v básni *Maria* v podobě pěti střídavě rýmovaných čtyřverší. V ostatních básních se rým vyskytuje zřídka a nepravidelně. Pouze jedenkrát se setkáme s kompletně rýmovanou tříveršovou strofou (květ – povědět – svět). Zvuková shoda odpovídá standardním rýmům (*cele* – *neumělé*, *den* – *sen*, *hospodáře* – *záře*, *kostí* – *bez milosti*) a polorýmům (*dní* – *sluneční*, *hřbitovní* – *vraždění*), dále se jedná o slova blízká homonymii (*podobě* – *o Tobě*, *zděšení* – *ztišení*) nebo slova stojící na pomezí typů zvykové shody (*snů* – *narcisů*, *zapustila* – *chtěla*). Důsledkem samostatně stojících koncových veršů je ve dvou případech přesah rýmu přes hranici strofy, v jednom případě zasahuje rým přes dvě strofy.

Básně jsou připomenutím trvalých hodnot, které v Merthově podání představují domov, přátele a víra.

*Tak žijí i zemřelí přátelé v nás
Píseň a stesk je jejich šat
Co po nich zbylo, nezmizelo
Tiše promlouvá*

[...]

*Přitisknutí k nám jako ve sněhu květ
Z rodu do rodu povědět
Že na zemi je ještě jiný svět.*

(Sdělení, s. [15])

Z nejčastějších motivů jmenujme slunce, den („den rozvalil den“), cesta („cesta k paláci“, „solná naše cesta“, „tlak cesty k Jordánu“, „ukrytá cesta“), slovo („slovo se zbytky křídel“), pták („lehkost ptáků“). Slunce v křesťanské tradici vyjadřuje sílu, jeho světlo proniká temnotou, je spjato s Bohem a Spasitelem (Royt – Šedinová 1998: 11).

*Tak u každého pohřbu je slunce
Pod pláčem věrných i malověrných
Částičky zlata*

(Tařice, s. [7])

Náboženské motivy představuje Ave, Golgota, Jordán, Sodoma, řeholní sestra i název básně *Blízko království*. Báseň *Maria* uzavírající sbírku je oslavou Panny Marie. Apostrofami a množstvím přirovnání se blíží poslední básni *Orančiny písně* (1970).

*Jsi výš nad krásu květu o Tvé podobě
Jsi níž než vězeň v cele
Jsi v křídlech písňe o Tobě
Jsi dítětem v modlitbě neumělé*

(Maria, s. [10])

Jako již v tvorbě předcházejícího období, ve sbírkách z devadesátých let Merth částečně pracuje s interpunkcí. Jsou užity čárky, pomlčky, vykřičníky, občas je báseň uzavřena tečkou. Některé verše jsou uzávorkované.

3.4.2 Zápisy z Malaú (1992)

Neobvyklý název sbírky objasnil Merth v jednom ze svých dopisů Věroslavu Mertlovi: „Především Malaú: je to název jedné z básní, které jsem tiskl v Akordu ve 30. letech, a znamená podzimní syrový vítr ve stromech, takový zlý, jáchymovský, prostě onomatopoeie.“¹²²

Sbírka obsahuje deset nepojmenovaných básní. Nejdelší verš je sedmnáctislabičný, nejkratší tříslabičný. Z hlediska kompozice se jedná o výlučně čtyřveršové strofy, v jednom případě v kombinaci s tříverším, ve dvou případech s osamoceným veršem, jednou ve schématu 4+4+4+4+3+2, a o tříveršové strofy v kombinaci s osamoceným koncovým veršem nebo s poslední strofou o čtyřech verších.

Pro zvukovou shodu je užit standardní rým (*sníh – v pětících, rozplynul – důl, vidí – lidí*), polorým (*na práci – cizinci*), asonance (*dokořán – podoba, počítání – vzpomínání, pláče – zrádce, úvozu – úrodu*) a také slova na pomezí asonancí a standardních rýmů (*plástu – lásku, pravdy – hradby, tajemství – panenství, ráno – na dno*). V jednom případě se shoduje koncový vokál posledního slova v celé strofě (*mlčí – hnutí – žalární – otevři*), jak se objevilo již v *Penízu Kallitropé* (1967). Ve čtyřech případech verš přesahuje hranici strofy.

Básně obsahují reminiscence na dobu strávenou ve vězení, v této souvislosti je tematizováno přátelství a sounáležitost. Explicitními odkazy na vězení jsou důl Pluto a Miloš Švamberk, jemuž je dedikována sbírka *Dopisy z dolu Pluto* (1993).

Nejfrekventovanějšími motivy jsou den („Den na den uhelný. Den na den noc“, „Den na mě zíral jako rána“, „Den uhelný den v šeru“), čas („Čas podzemí“, „Čas slídí“, „Čas temna. Čas rakve. Čas bez hnutí“, „Čas záludných ran“), tma („Tma slepenec, jedním okem pláče / Tma prošlápnutá cizinci / Tma státní znak samopal zrádce“), ticho („Ticho dolu“, „Ticho křivé, sedící u konce“, „Ticho má váhu slunce ale i lehkost vzpomínky“).

¹²² Merth Mertlovi, Strašín, 2. 9. 1992.

Ve druhé básni lze spatřovat aluze na tvorbu Jana Zahradníčka ve slovech korouhve a upolín (srov. báseň Janu Zahradníčkovi ve sbírce *Den Madian*).

Desátá báseň uzavírající sbírku přirovnává jaro ke vzkříšení. Objevuje se zde motiv vlaštovky¹²³ vracející se domů. V této souvislosti autor zmiňuje ostrov Ithaka, domov, k němuž po dlouhá léta putoval Odysseus vracející se z trojské války.

Zápisy z Malaú nedosahují umělecké kvality tematicky blízkých *Kahanů*. To platí obecně pro tvorbu devadesátých let v porovnání s tvorbou dřívější. Snižuje se rozsah sbírek i veršů, obrazy se konkretizují, zvukomalebné prostředky ustupují, mizí básníkovy neologismy. V básních se vracejí ozvuky autorových zkušeností již dříve zpracovaných.

3.4.3 Zápisy ze zimy (1993)

Sbírka obsahuje úvodní báseň v próze a devět pojmenovaných básní. Zima z titulu je tematizována v básních a odráží ji i některé názvy: Koncem února, Zimní vesnička, Únor, Na konci zimy.

Nejdelší verš má sedmnáct slabik, nejkratší je čtyřslabičný a objevuje se v šesti výskytech.

Básně jsou složené z tříveršových a čtyřveršových strof, ve dvou případech z jejich kombinací. Jedna z básní má strofické schéma 4+4+3+5, blízké formě sonetu.

Jmenujme příklady standardních rýmů (*motýla – ztratila, rozsévače – pláče*), polorýmů (*duše – tiše, zlata – léta*) a asonancí (*leden – teplem, v sebe – orchideje, změněné – zemřelé*). Pětkrát se objevují rýmové trojice, a to i u čtyřveršových strof, kdy jeden z veršů shodu porušuje. V básni Koncem února se shodují poslední vokály v každé ze čtyř tříveršových strof (*sníh – vyprávějí – sáňkují, barev – dech – usedne, usmálo – obléklo – uzdvihlo, rozkvétá – podává – chrysanéma*).

Nejčastějšími motivy jsou sníh („Sníh jako hermelín“, „Sníh padá, sníh. Poduškou hřeje“, „Těžký a mokrá sníh a ještě déšť“, „Ve sněhu lesy spí, je leden“), ráno (je dominantní částí dne v celé tvorbě devadesátých let; „ráno bylo němé“) a tma („Tma jistota“, „Tma padá už z rána“, „převrhla tma“). Do oblasti náboženství přímo odkazuje pouze spojení blízkost andělů.

Ze zvukomalebných jevů upozorněme na verš „Vodorovně a bohorovně oblaka“ (Začátek dne, s. [5]) a na třetí verš druhé strofy básně Cesta do práce vyjadřující rytmus, který se zopakuje také v poslední strofě.

123 Vlaštovka je zmíněna také ve dvou básních sbírky *A zůstává domov* (1994), tento motiv však není dále rozveden.

Den s olovem v nohou trestanců
Tma jistota
Jed-nou Jed-nou Jed-nou
Orchidej ztracená

(Cesta do práce, s. [7])

Báseň *Smutek* představuje určitou deziluzi z nepochopení skutečných hodnot a odklonu od nich.

Tolik přátel je náhle: neber nám sen
Podaný haléř zmýlil je samé
V podobu člověka, který je podveden

(*Smutek*, s. [11])

Téma zimy prostupuje celou sbírkou, jak dokládá i nejčastěji užitý motiv sněhu. Dále jsou to názvy zimních měsíců (leden, únor) nebo obraz sáňkujících dětí. Ve sbírce je však zmíněno i jaro, v němž po zimě vše znovu ožívá.

Zápisy ze zimy uzavírají desetileté období tvorby, které zachycuje převážně autorovy postřehy z každodenního života. Většinu sbírek z let 1984–1994 (a také některé z básní v nich obsažených) Merth nazýval *Zápisy*.

3.4.4 A zůstává domov (1994)

V názvu sbírky se objevuje u Mertha častý motiv domova jakožto pevné a nezpochybnitelné jistoty, která přetrvává navzdory změnám, které s sebou přináší plynutí času. Připomeňme, že u Mertha je domov úzce spjat s vírou.

Sbírka obsahuje deset pojmenovaných básní. Sestávají z tříveršových a čtyřveršových strof a jejich kombinací, v jednom případě jsou čtyři čtyřverší doplněna o samostatně stojící verš, v jednom případě se objevuje schéma 3+4+4+5.

Nejdelší verš je devatenáctislabičný, nejkratší je jednoslabičné „Rez“.

Užity jsou rýmy standardní (*nožem – lože, zapomnělo – tělo, zhasla – žasla*), polorýmy (*medu – k hradu, obzoru – azuru, prohrává – ožívá, večerel – odháněl*) a asonance (*dům – trůn, jara – varhan*). V každé ze strof básně *Dům* se shodují poslední vokály (*letí – klid – poselství, dveří – nechci – marnosti – prohry*), v závěrečné strofě společně s nimi také koncové konsonanty (*sňal – povídal – děkoval*). Třikrát přesahuje zvuková shoda hranici strofy.

Z nejméně frekventovaných motivů uvedme den („dny bez světla hvězd“, „den tak těžce vstává“), ticho („ticho jako kov“, „tichý rejstřík varhan“, „ticho už sedělo s nožem“) a dům.

Dům se objevuje také v titulu jedné z básní. Je ztělesněním domova, představuje bezpečný prostor intimity oproti nevlídnému světu vně.

*Dům a nad ním vítr zběsile letí
Dům a uvnitř ticho a teplo a klid
Jen stromy venku vědí, že jde o poselství*

(Dům, s. [19])

V křesťanské symbolice dům zahrnuje své obyvatele, rodinu, v širším smyslu je označením pro křesťanskou obec (Lurker 1999: 57).

Znovu se objevuje motiv Thermopyl, kterého Merth užil ve sbírkách *Sedm písní* (1976) a *Zápisy* (1988). Biblické postavy se v této sbírce nevyskytují, jediné vlastní jméno Cháron v básni Často přechasto odkazuje do řecké mytologie („Jak Cháron otvíral jim ústa: peníz je falešný“, s. [15]). Motiv peníze je konkretizován v poslední strofě závěrečné básně:

*Jdou krásné básně kolem mne
Pohrdají a já je vůbec nevnímám
Že pole s pokladem se otevře
Denár nesoucí umírám*

(Pastel, s. [21]).

Reminiscence na dobu věznění představuje obraz zatčení a cesta do dolu s kahanem (Malá elegie), věznice a cela (Tříška v srdci) a název básně Cesta z Borů.

Ačkoli tuto sbírku neřadíme na závěr období tvorby devadesátých let, vnímáme ji jako Merthovo poslední komponované dílo.¹²⁴

3.4.5 Horský triptych (1994)

Sbírka s podtitulem „A hory jsou dech položený na kámen“ je společným počinem Mertha a jeho dvou přátel, Roberta Jandy a Romana Szpuka. Szpuk píše, že se s Jandou scházeli u Mertha ve Strašíně a společně diskutovali o poezii. Triptych charakterizuje jako „[t]ři výpovědi blízké si právě svou osobitostí, odlišností setkávající se na společné základně hor, lesů Šumavy jako stvořených pro básníky ducha“ (Szpuk 2000/2010: 27).

Merthova část s názvem *Zápisy* obsahuje úvodní text v próze a čtyři básně. V úvodu se Merth zamýšlí nad úlohou současné poezie, která dnes, stejně jako v minulosti, spojuje. V této

¹²⁴ V *Horském triptychu* (1994), na kterém se podílel společně s R. Jandou a R. Szpukem, publikoval Merth pouze čtyři básně. Sbírka *Malé hory* (1995) obsahuje množství básní z jiných sbírek a není jasné, zda ji Kořenský nerealizoval až po autorově smrti.

souvislosti cituje starou německou milostnou píseň¹²⁵ Walthera von der Vogelweida, dle Mertha stále aktuální.

Nejdelší verš má devatenáct slabik, nejkratší verše jsou tříslabičné ve třech výskytech.

Dvě básně sestávají ze čtyř čtyřverší, jedna ze tří tříverší a jednoho čtyřverší, jedna má schéma 3+3+4+4+4+1.

Zvuková shoda se objevuje nepravidelně a celkem jedenáctkrát. První báseň obsahuje pouze sdružené rýmy, druhá a třetí pouze střídavé, ve čtvrté básni jsou kombinovány. Ve dvou případech přesahují hranici strofy a u obou se jedná o polorýmy, připustíme-li blízkost hlásek m a n (zavěšen – světlem – teplem, uviděly – milovali – pozůstaly). Jednou se vyskytuje asonance, podpořená navíc o shodnou hlásku c (v pohádce – o lásce), a jednou se shodují poslední vokály celé strofy (šli – děkují – vím – poslední). Ostatní rýmy jsou standardní (např. hořkost – host, přezrával – zkapával).

V titulech je opět připomenut koloběh roku: Náhle přichází květ, Letní ráno, Podzim, Hodinka z jeseň. Do oblasti náboženství odkazuje pouze Pange lingua¹²⁶ (sic).

Tématem básní je opět domov, dominantní motiv devadesátých let.

*Javory dohořivaly na cestu domů
Na domů kde vzpomínka je nezavátá
A jak se měnily v mohyly stromů
Do studní očí ukládaly krystalky zlata*

(Hodinka z jeseň, s. [15])

Roman Szpuk na Mertha vzpomíná: „František byl básníkem, který až do stáří zůstal srdcem mladý. Ano, měl tělesné neduhy, občas jsem na něm pozoroval únavu, ale oči mu jiskřily, kdykoliv jsme hovořili o poezii. [...] V mladých autorech viděl naději, že poezie je stále živá, že tu vyrůstá další generace nadšenců pro krásu básnického slova“ (Szpuk 2000/2010: 26–27).

125 „Ich bin dein, du bist mein / das soll es gewis sein / Du bist geschlossen in meinem Herzen / verloren ist das Schlüsselein / Du muost immer drinne sein.“ Překlad: „Jsem tvůj, jsi má / Mělo by to být jisté / Jsi uzamčena v mém srdci / Klíček je ztracený / Musíš být navždy uvnitř.“ Přeložila Veronika Horová.

126 Pange lingua (Chvalte, ústa) – gregoriánský chorál, autorem je Tomáš Akvinský.

3.4.6 Malé hory (1995)

Sbírka obsahuje celkem dvacet osm pojmenovaných básní. Nejedná se o básně zveřejněné pod názvem *Malé hory* v *Rukopisech* ze samizdatové edice Kde domov můj a datované rokem 1977. Z původních básní obsahuje tato sbírka pouze čtyři: Cestou, Na konci léta, Zastavení a Rekviem, jehož znění je pozměněno. Ze sbírky *A zůstává domov* obsahují *Malé hory* básně Často přečasto a Stesk, ze kterého byl vynechán třetí verš první strofy. Dále jsou ve sbírce všechny básně z *Horského triptychu*.

Nadále se zde budeme věnovat pouze osmnácti básním, které nebyly do tohoto vydání *Malých hór* přejaty ze stejnojmenného titulu s vrocením 1977 ani z jiné sbírky.

Nejdelší verš je devatenáctislabičný, nejkratší má tři slabiky a vyskytuje se celkem osmkrát.

Dominantními strofickými útvary jsou tříverší a čtyřverší. Objevují se izolovaně i ve vzájemných kombinacích, z nichž některé jsou blízké formě sonetu. Dále se v jednom případě objevuje kombinace s dvojverším a ve čtyřech případech s osamoceným veršem, přičemž tři z těchto veršů stojí na konci básně.

Rýmy jsou střídavé, sdružené a ojediněle také obkročné. Uvedme příklady standardních rýmů (*noc – na pomoc, zhanobení – nalezení, žhaví – slávy*), polorýmů (*jizvami – zemřelými, oblaka – kolébka, zůstalo – na čelo*), asonancí (*dotkne se – ještě ne, tvář – plást*) a dvojic, u nichž je zvukový účinek posílen shodou či blízkostí dalších hlásek (*co bylo – urodilo, na ohni – podomní, odtéká – oblaka*). V jednom případě končí všechna slova strofy totožným vokálem (*stařenka – Jáchymova – tma – porodila*), šestkrát přesahuje zvuková shoda hranici strofy.

Nejčastějšími motivy jsou den („dny obrazy obléknuté v nás“, „slepý den“), tma („měkká tma“, „mrtvá podzimní tma“, „moudrá tma“), okno (bez atributů) a cesta („cesty v arnykách“, „zavěšené cesty“).

Aluzi na Bibli představuje Ezauův pláč, na řecké báje odkazuje Ikaros. V básni Po pohřbu je odkaz na pověst o sirotku z Radhoště.¹²⁷ Z pohádkových postav je v básni Ráno na Hromnice zmíněna Sněhurka a ve verši „Ale pak ráno oříšek! Šatečky klenoty“ nepřímo Popelka, která se vyskytla již ve sbírkách *Malé hory* (1977) a *Zápisy* (oddíl Zápisy z roku 1987 I.). Připomenutím doby věznění je báseň Ranní tma („Krabička Jáchymova“, s. [15]), opětovně se setkáme také s trvalými hodnotami, jež reprezentují přátelé a domov:

¹²⁷ *Sirotek z Radhoště*, dostupné z: <http://beskydy.org/povesti/sirotek-z-radhoste/> (20. 4. 2015).

*Pak zima, ale směr: chaloupka se světlem
Aby byl stůl a byl úsměv a byli přátelé*

(Odchází den, s. [20]).

V Merthově tvorbě se opakují stejné názvy pro různé básně. Takové jsou v *Malých hórách* hned čtyři: Déšť (stejný název ve sbírce *Kyrie*, oddíl Prolog, 1979), Neděle (*Strašně lidský hlas*, 1976), Sdělení (*Zápisy omega*, 1991), Srpen (*Sedm písni*, 1976).

Do názvů básní se rovněž promítají tytéž motivy. Jako příklad uveďme výskyty slova ráno v titulech od konce osmdesátých do devadesátých let: Dnes ráno (*Zápisy ze zimy*, 1993), Je opět ráno (*Zápisy z roku 1987 I.*), Letní ráno (*Horský triptych*, 1994), Podzimní ráno (*Zápisy z roku 1987 II.*), Ranní tma (*Malé hóry*, 1995), Ráno (*A zůstává domov*, 1994), Ráno na Hromnice (*Malé hóry*, 1995), Ráno na lukách (*Malé hóry*, 1995), Zase je ráno (*Malé hóry*, 1995).

Zůstává otázkou, do jaké míry se Merth přímo podílel na sestavení a uspořádání této sbírky. Vzhledem k básním přejetým z jiných, v předchozím roce tištěných, sbírek se zdá být pravděpodobné, že do kompozice sbírky zasahoval po Merthově smrti Miloslav Kořenský, případně její vydání sám inicioval.

4. Závěr

František Daniel Merth za svého života vytvořil více než dvě desítky básnických sbírek, oficiální cestou jich však vyšlo pouze pět.¹²⁸ Zbývající díla zůstala v bibliofilských tiscích, samizdatových vydáních, časopiseckých otiscích a v rukopisech. Jelikož autor rozesílal vlastní poezii v dopisech přátelům, je jeho tvorba dosud rozptýlena a básně existují v mnoha opisech a různých verzích.

Svůj pohled na poezii Merth vyjádřil v úvodním textu k *Horskému triptychu*: „Poezie má původ ve skrytých kořenech života; přírody i člověka. Taková je její transcendence. Odkrývá povrch hmoty, přináší úžas, uzdravuje nitro, pomáhá v tonutí. Odedávna se měnila. Dnešní její forma je intuitivní, nikoliv imaginativní, identifikační, nikoliv informativní, krátká nikoliv sága, přehlížející syntax, ale věrná lidové písni. Tím má v sobě cosi dětského, a přece pravdivého, lehkého, a přece vycházejícího ze stesku, v síle přezmenu, a to i pokud jde o břemeno smrti. Jde z tmy do světla, z existencialismu jde do vděčnosti za život“ (Merth 1994b: [6]).

S dalšími spirituálními básníky Mertha spojuje užití přírodních motivů a duchovní rozměr opírající se o autorovu náboženskou orientaci. Ta je patrná v celé jeho tvorbě, v některých dílech dominuje, pod jejím vlivem Merth proklamuje tradiční křesťanské hodnoty. Odhlédneme-li od formálních náležitostí, spatřujeme osobitost Merthových veršů především v nejednoznačně vyložitelných obrazech a překvapivých slovních spojeních.

V naší práci jsme upozornili na některé rysy Merthovy tvorby, pro další zpracování zůstává možnost námi nastíněná témata rozšířit. Nabízí se např. analýza distribuce přízvuků v Merthově verši, podrobnější rozbor slov vstupujících do zvukové shody, zhodnocení vývoje motivů, s nimi související symboliky barev a křesťanské symboliky.

Jako další možné zdroje informací o životě autora a vzniku sbírek by mohly posloužit fondy Ivana Diviše, Vladimíra Holuba a Ivana Slavíka uložené v LA PNP, které jsme do naší práce z důvodu jejího omezeného rozsahu nezahrnuli.

Poezie Františka Daniela Mertha si svou cestu ke čtenářům nehledala snadno. Vždy stála mimo hlavní zájem literární veřejnosti a její značná část na zpřístupnění teprve čeká. Přesto nikdy nebyla zapomenuta. M. C. Putna o ní ve svém rozhlasovém pořadu řekl: „[J]e to poezie, která patří k tomu nejlepšímu, co ve 20. století bylo českým veršem napsáno.“¹²⁹

128 *Refrigerium* (1947), *Orančina píseň* (1970), *Ne krví býků* (1992), *Zápisy* (1992), *Sedm písní* (1994).

129 Putna, Martin C. (2007): F. D. Merth (Strašín), in *Putnův jihočeský literární místopis*, dostupné z: <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/547966> (26. 11. 2014).

5. Použitá literatura

5.1 Poezie F. D. Mertha

5.1.1 Básnické sbírky

V následujícím přehledu uvádíme Merthovy sbírky vydané, tištěné vlastním nákladem, šířené prostřednictvím samizdatové edice Kde domov můj i strojopisy uložené dnes v pražské knihovně Libri prohibiti. Sbírký řadíme chronologicky dle roku vydání, v případě strojopisů dle datace. Pokud celek sestává z více částí, uvádíme je ve výčtu.

Použité zkratky:

ČSDS – Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, Scheinfeld

KDM – samizdatová edice Kde domov můj, Praha

LP – knihovna československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, Praha

TP – samizdatová edice Texty přátel, Olomouc

Refrigerium (1947), Typos, Brno, 54 s. – vydáno a vytištěno k Vánocům 1947, frontispis Karla Štěcha, náklad neuveden.

Nokturny (1966), Josef Cipra, Jindřichův Hradec, 24 s. – bibliofilský tisk, hnědý sešit s linorytem Vladimíra Holuba na obálce, v červenci 1966 vytiskl Josef Cipra v Kladně v počtu 100 výtisků.

Peníz Kallitropé (1967), Josef Cipra, Jindřichův Hradec, 52 s. – bibliofilský tisk, šedý sešit čtvercového formátu s linorytem Vladimíra Holuba na obálce, vytiskl Josef Cipra v Kladně v počtu 100 výtisků.

Den Madian (1968), Jindřichův Hradec, 34 s. – bibliofilský tisk, šedý sešit podlouhlého formátu s linorytem Vladimíra Holuba na obálce, předmluva Zdeněk Kalista, doprovázeno fotografiemi asambláží Vladimíra Holuba, snímky pořídil Václav Chalupa. V tiráži dedikace „Všichni tři autoři posílají svým přátelům pro radost do nového roku 1968“, náklad neuveden.

Kahany (1969a), Jindřichův Hradec, 42 s. – bibliofilský tisk, šedý sešit s ilustrací Vladimíra Holuba na obálce, vytištěno v počtu 100 kusů.

Na jihu království (1969b), Josef Cipra, Kladno – České Budějovice, 30 s. – bibliofilský tisk, sešit čtvercového formátu s ilustracemi Jana Hally, vytiskl Josef Cipra v Kladně v počtu 100 výtisků.

Orančina píseň (1970), Růže, České Budějovice, [54] s. – ilustrace a grafická úprava Jiří Müller, vydání v nákladu 500 výtisků.

Sedm písní (1974), strojopis ve vlastnictví LP, 126 s., potištěno jednostranně – světle modrý sešit s červeným titulem, bez bližšího učení.

Sbírání pokladu (1976a), ČSDS, Scheinfeld, [14] s., potištěno jednostranně – šedý sešit, náklad neuveden.

Sbírání pokladu (1976b), TP, Olomouc, [stránkování nezjištěno].

Malé hory (1977), strojopis ve vlastnictví LP, [34] s., potištěno jednostranně – součástí složky je kopie dopisu Ivana Slavíka Merthovi z 27. 8. 1977.

Strašně lidský hlas (1978), strojopis ve vlastnictví LP, [28] s., potištěno jednostranně – vydáno ve Strašíně jako strojopis ve 3 výtiscích.

Rukopisy (1980), KDM, 430 s., potištěno jednostranně – strojopis v pevných látkových černých deskách čtvercového formátu. Obsahuje sbírky *Ne krví býků* (1974), *Sbírání pokladu* (1976), *Sedm písní* (1976), *Malé hory* (1977), *Strašně lidský hlas* (1978) a *Kyrie* (1979). Doslov Jaroslava Meda *Básník samoty a ticha*. Doprovazeno fotografiemi ze Strašína.

Rukopisy (1981), KDM, 48 s., potištěno jednostranně – strojopis v bílých papírových deskách čtvercového formátu. Obsahuje *Matutinum* (1981).

Rukopisy (1983a), KDM, 26 s., potištěno jednostranně – strojopis ve světlemodrých papírových deskách čtvercového formátu. Obsahuje *Zastavení* (1982).

Rukopisy (1983b), KDM, 58 s., potištěno jednostranně – strojopis ve světlemodrých papírových deskách čtvercového formátu. Obsahuje *Zastavení* (1982) a *Zastavení II* (1983).

Rukopisy (1984), KDM, 34 s., potištěno jednostranně – strojopis ve světlemodrých papírových deskách čtvercového formátu. Obsahuje *Zastavení II* (1983).

Zápisy (1986), TP, Olomouc, [stránkování nezjištěno].

Novoročenka 1988: několik básní opsal deseti přátelům František Daniel Merth (1988a), strojopis ve vlastnictví LP, [20] s., potištěno jednostranně – obsahuje *Zápisy z roku 1987 II*.

Zápisy (1988b), KDM, 160 s., potištěno jednostranně – strojopis v pevných látkových černých deskách čtvercového formátu. Obsahuje *Zápisy z roku 1984*, *Zápisy z roku 1985*, *Zápisy z roku 1986*, *Zápisy z roku 1987 I.*, *Zápisy z roku 1987 II.* a *Zápisy z prodlévání u kříže* (1987).

Faeton (1989a), ČSDS, Scheinfeld, [36] s. – světle zelený lepený sešit, vnitřní listy střídavě bílé a zelené, strojopis, náklad neuveden.

Nokturny (1989b; 2. vydání), ČSDS, Scheinfeld, 24 s. – přetisk Ciprova vydání z roku 1966.

Zápisy z roku 1989 (1989c), samizdat, Strašín, 76 s., potištěno jednostranně – obsahuje *Zápisy z roku 1989* a *Nokturny*.

Zápisy omega (1991a), Miloslav Kořenský, Strašín, [24] s., potištěno jednostranně – bibliofilský tisk, bílý sešit s volně vloženými listy, vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 100 výtisků.

Zápisy z prodlání u kříže (1991b), Kniha, grafika, bibliofilie, Praha, [14] s. – šesti barevnými lepty vyzdobil Jaroslav Šerých, vyšlo jako šestý svazek edice Sladké jádro srdce, v nákladu 100 výtisků.

Ne krví býků (1992a), Růže, České Budějovice, 88 s. – ilustrace Lýdie Hladíková, doslov Jaroslav Med. Náklad 1500 výtisků.

Zápisy (1992b), Blok, Brno, 90 s. – obsahuje *Zápisy z roku 1984*, *Zápisy z roku 1985*, *Zápisy z roku 1986*, *Zápisy z roku 1987 I.*, *Zápisy z roku 1987 II.* a *Zápisy z prodlávání u kříže* (1987). Ilustrace Evžen Navrátil, doslov Jaroslav Med. Náklad neuveden.

Zápisy z Malaú (1992c), Miloslav Kořenský, Strašín, [24] s., potištěno jednostranně – bibliofilský tisk, bílý sešit s volně vloženými listy, vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 100 výtisků.

Dopisy z dolu Pluto (1993a), soukromý tisk, Strašín, [16] s. – světle modrý sešit, bez bližšího určení.

Listy z diáře (1993b), Miloslav Kořenský, Strašín, celkem [112] s. – obsahují sbírky *Zápisy omega* (1991), *Zápisy z Malaú* (1992), *Zápisy ze zimy* (1993) a *Křížová cesta* (1993; 2. vydání). Vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 100 výtisků.

Zápisy ze zimy (1993c), Miloslav Kořenský, Strašín, [24] s., potištěno jednostranně – bibliofilský tisk, bílý sešit s volně vloženými listy, vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 100 výtisků.

A zůstává domov (1994a), Miloslav Kořenský, Strašín, [24] s., potištěno jednostranně – bibliofilský tisk, modrý sešit s volně vloženými listy, vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 100 výtisků.

Horský triptych (1994b), Miloslav Kořenský, Šumava, [32] s. – F. D. Merth společně s Robertem Jandou a Romanem Szpukem; Merthovy texty s názvem *Zápisy* na s. 9–14, v Českých Budějovicích, náklad neuveden.

Sedm písní (1994c), Arca Jimfa, Třebíč, 72 s. – frontispis Giacomo Pidriso, náklad neuveden.

Malé hory (1995), Miloslav Kořenský, Strašín, [32] s. – bibliofilský tisk, modrý sešit s volně vloženými listy, vytištěno v Českých Budějovicích v počtu 200 výtisků.

5.1.2 Merthovy příspěvky ve sbornících

Básníci a samotáři: Zaváté postavy české poezie let 1940–1980 (1984), 524 s., potištěno jednostranně – obsahuje báseň *Setkání (Kyrie: Epilog)*.

Chvála svatého Jana Sarkandra (1995), Matice cyrilometodějská, Olomouc, 91 s. – obsahuje báseň *Poutník*.

Nálezy (nedatováno), 176 s. – obsahuje básně *Jít lukami... (Peníz Kallitropé)* a *Neděle (Strašně lidský hlas)*.

Na střepech volnosti: Almanach české poesie (1987), 278 s. – obsahuje básně *Jíní* s Hölderlinem, *Chut' chleba* a *Sesutí stráně* (vše *Zápisy z roku 1987 I.*).

Tempo I (1968), 766 s., potištěno jednostranně – obsahuje báseň *Janu Zahradníčkovi (Den Madian)*.

5.2 Další literatura

5.2.1 Knižně

Bremond, Henri (1935): *Čistá poezie*, přel. Ladislav Kratochvíl (Praha: Orbis), 158 stran.

Diviš, Ivan (2002): *Teorie spolehlivosti* (Praha: Torst), 711 stran.

Ferklová, Renata (2001): *O genezi Kalistovy České barokní poutě*, in Zdeněk Kalista: *Česká barokní pout': K religiozitě českého lidu v době barokní* (Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis), s. 3–14.

- Ibrahim, Robert – Plecháč, Petr – Říha, Jakub (2013): *Úvod do teorie verše* (Praha: Akropolis), 159 stran.
- Kalista, Zdeněk (1968): předmluva, in F. D. Merth: *Den Madian* (bibliofilský tisk, Jindřichův Hradec), [nečíslováno].
- Kořenský, Miloslav (2000/2010): František Daniel Merth, in *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, s. 3–4.
- Lurker, Manfred (1999): *Slovník biblických obrazů a symbolů*, přel. Růžena Dostálová, Jan A. Dus, Hana Friedrichová, Jiří Hoblík, Radoslav Hošek, Jindřich Slabý (Praha: Vyšehrad), 368 stran.
- Med, Jaroslav (1996): Básník František Daniel Merth, in Maidl, V. (ed.), *Znovuobjevená Šumava* (Klatovy: Okresní muzeum), s. 9–11.
- Med, Jaroslav (1992a): Básník samoty a ticha, in F. D. Merth: *Ne krví býků* (České Budějovice: Růže), s. 79–81.
- Med, Jaroslav (1992b): Biografická poznámka, in F. D. Merth: *Ne krví býků* (České Budějovice: Růže), s. 83.
- Med, Jaroslav (2004): František Daniel Merth: Skica k portrétu, in *Spisovatelé ve stínu* (Praha: Portál), s. 159–169.
- Med, Jaroslav (2007): *Texty mého života* (Praha: Torst), 270 stran.
- Mertl, Věroslav (1995): *Kruhy pod očima* (Třebíč: Arca Jimfa), 317 stran.
- Mertl, Věroslav (1998): *Tiché zahrady: Medailony, eseje, glosy* (Praha: Host), 216 stran.
- Nikl, Ivan (2000/2010) ed.: *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, 32 stran.
- Ovidius Naso, Publius (1998): *Proměny*, přel. Ivan Bureš (Praha: Avatar), 312 stran.
- Podlešák, Jan (2000/2010): A přece víš, že stačí den vonící chlebem, in Ivan Nikl (ed.): *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, s. 12–18.

- Pokorný, Jiří (1992): *Družina Teplička* (Praha: soukromý tisk), 67 stran.
- Putna, Martin C. (2010): Katolíci v literární kritice, literární historii a nakladatelství, in *Česká katolická literatura 1918–1945* (Praha: Torst), s. 1143–1332.
- Putna, Martin C. (2010): Kultura v církevním prostředí, in *Česká katolická literatura 1918–1945* (Praha: Torst), s. 461–527.
- Putna, Martin C. (2010): Spirituální poezie, in *Česká katolická literatura 1918–1945* (Praha: Torst), s. 925–1074.
- Royt, Jan – Šedinová, Hana (1998): *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii* (Praha: Mladá fronta), 208 stran.
- Sládek, Ondřej (2005): Diskuze: Poetika a poetiky české křesťanské (spirituální) poezie a prózy II., in Tomáš Kubíček – Jan Wiendl (eds.): *Víra a výraz. Sborník z konference „... bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století* (Brno: Host), s. 393–400.
- Slavík, Ivan (1999): *Hory roků* (Praha: Triáda), 596 stran.
- Slavík, Ivan (2000/2010): Kněz Mariin, in Ivan Nikl (ed.): *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, s. 5–6.
- Sucháčová, Jaroslava (2000/2010): Vzpomínka na kněze, in Ivan Nikl (ed.): *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, s. 23–24.
- Szpuke, Roman (2000/2010): Hlubiny odloučenosti, in Ivan Nikl (ed.): *Střípky vzpomínek – F. D. Merth očima přátel*, Strašín, s. 25–28.
- Šajtar, Drahomír (1995): *Poesie 1931–1934: Historie jednoho časopisu* (Opava: Optys), 131 stran.
- Šalda, F. X. (1935): úvodní studie, in Henri Bremond: *Čistá poezie*, přel. Ladislav Kratochvíl, (Praha: Orbis), s. 9–19.

5.2.2 Časopisecké a novinové příspěvky

Biľak, Vasil (1977): Projev soudruha Vasila Biľaka, in *Rudé právo*, č. 291, r. 58, 9. 12. 1977, s. 1–2.

Färber, Vratislav, ed. (1995): Takřka před branou věčnosti, in *Souvislosti*, 1995, roč. 3, č. 25, s. 113–121.

Fuchsová, Jiřina (2005): O Ceně Jana Zahradníčka, in *Dokořán*, září 2005, roč. 9, č. 35, s. 60–62.

Mertl, Věroslav (1995): F. D. M. – Šifra ryzosti, in *Souvislosti*, 1995, roč. 3, č. 25, s. 136–142.

Piechuta, Anna (2005): Doświadczenie domu i więzienia w biografii i twórczości Františka Daniela Mertha, in *Bohemistyka*, 2005, č. 1, s. 35–49.

Putna, Martin C. (1990a): O hlubině a poezii – rozhovor s Františkem Danielem Merthem, rozmlouval M. C. Putna, in *Souvislosti*, 1995, roč. 1, č. 2, s. 79–83.

Putna, Martin C. (1990b): Osud básníka a kněze, in *Katolický týdeník*, roč. 1, č. 31, 5. 8. 1990, s. 6.

Salaquarda, Zdeněk (1969): Básník František Daniel Merth: O životě a poezii, rozmlouval Z. Salaquarda, in *Zemědělské noviny* 25, č. 196, 21. 8. 1969, s. 3.

Souvislosti (1995): inzerát upozorňující na chystané vydání výboru z Merthova díla, in *Souvislosti*, 1995, roč. 3, č. 27, s. 148.

Strakoš, Jan (1931): Čistá poezie a její předpoklady, in *Poezie I*, roč. 1931–1932, s. 182.

Trávníček, Mojmír (1993): Ticho a samota F. D. Mertha, in *Lidová demokracie* 49, č. 214, 15. 9. 1993, s. 4

Zizler, Jiří (1995): A kámen v jícnu bude slovo tvé, in *Souvislosti*, 1995, roč. 3, č. 25, s. 100–105.

5.2.3 Elektronické zdroje

Archiv bezpečnostních složek, dostupné z: <http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky> (4. 12. 2014).

Citát Abebe Bikily, dostupné z: <http://www.barefootmarathon.co/Background.html> (10. 4. 2015).

Digitální archiv, matriční kniha narozených v Jindřichově Hradci 1906–1911, in Státní oblastní archiv v Třeboni, dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/DA?lang=cs&menu=3&id=10191>, snímek 73, 333 (23. 12. 2014).

Gilarová, Zuzana (2011): Texty přátel, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (9. 3. 2014).

Jareš, Michal (2009): Kde domov můj, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (8. 12. 2014).

Knihy Moudrosti, kapitola 3, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Wis/chapter/3> (22. 3. 2015).

Med, Jaroslav (1998): František Daniel Merth, in *Slovník české literatury*, dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/> (5. 10. 2014).

Národní muzeum, charakteristika Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury, dostupné z: <http://www.nm.cz/Historicke-muzeum/Oddeleni-HM/Ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko/Ceskoslovenske-dokumentacni-stredisko-1948-1989/> (2. 1. 2015).

Sirotek z Radhoště, dostupné z: <http://beskydy.org/povesti/sirotek-z-radhoste/> (20. 4. 2015).

Žalmy, dostupné z: <http://www.modlitba.cz/seznam-modliteb/rozdeleni-modliteb-podle-puvodu-podle-autora/modlitby-z-pisma-svateho-z-bible/zalmy/> (22. 3. 2015).

Žalm 49, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/49> (5. 4. 2015).

Žalm 88, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/88> (22. 3. 2015).

Žalm 119, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/119> (22. 3. 2015).

Židům 9, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Heb/chapter/9> (7. 4. 2015).

Židům 10, dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Heb/chapter/10> (7. 4. 2015).

5.2.4 Rozhlasové a televizní pořady

Cesty víry: Svatá země Gabreta (Šumava), režie Jana Semschová, Česká televize, premiéra 10. 8. 2004. Dostupné v archivu České televize.

Nežádoucí texty: František Daniel Merth – katolický kněz a básník, redakce Radim Vašinka, Český rozhlas, premiéra 20. 5. 2007. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/porady/_porad/1369 (17. 4. 2015).

Putna, Martin C. (2007): F. D. Merth (Strašín), in *Putnův jihočeský literární místopis*, Český rozhlas, premiéra 13. 1. 2007. Dostupné z: <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/547966> (26. 11. 2014).